

ΑΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ
Σ.Ε.Υ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΙΑΣ
ΕΞΑΜΗΝΟ Η΄
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΣΚΟΤΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
Α.Μ.: 10895
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΧΟΥΛΙΑΡΗ ΟΛΓΑ

***Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΚΑΙ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ***

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	σελ.4
Εισαγωγή.....	σελ.5-9
Κεφάλαιο 1. Το διαζύγιο.....	σελ.10-13
1α. Η ανακοίνωση του διαζυγίου και η αντίδραση των παιδιών.....	σελ.13-17
1β. Η ηλικία και το φύλο των παιδιών.....	σελ.18-20
1γ. Οι επιπτώσεις του διαζυγίου.....	σελ.21-26
1δ. Η απουσία του πατέρα.....	σελ.26-27
1ε. Σύνοψη.....	σελ.27-28
Κεφάλαιο 2. Το πένθος.....	σελ.28-31
2α. Πως ενημερώνουμε το παιδί για την απώλεια...σελ.31-32	
2β. Πως θα αντιμετωπίσετε την κατάσταση.....σελ.32-34	
2γ. Τα στάδια του πένθους.....σελ.34	
2δ. Θρήνος.....σελ.35-36	
2ε. Νοσταλγία.....σελ.37	
2στ.Πως μπορούν να βοηθήσουν το σχολείο και οι εκπαιδευτικοί.....σελ.38-39	
2ζ. Σύνοψη.....σελ.40	
Κεφάλαιο 3. Ανύπαντρες μητέρες.....σελ.41-43	
3α. Η απουσία του πατέρα.....σελ.43-46	
3β. Ο ρόλος της ανύπαντρης μητέρας.....σελ.46-47	
3γ. Ανύπαντροι πατέρες.....σελ.48	
3δ. Υιοθεσία και αναδοχή από ανύπαντρους γονείς...σελ.49	
3ε. Εν κατακλείδι.....σελ.50	
Κεφάλαιο 4. Νομοθεσία	
4α. Νομοθεσία και διαζύγιο.....σελ.51-54	

4β. Σύνοψη.....σελ.54-55
4γ. Νομοθεσία και πένθος.....σελ.56-57
4δ. Νομοθεσία και ανύπαντρες μητέρες.....σελ.58
Επίλογος.....σελ.59
Βιβλιογραφία.....σελ.60

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εργασία μας θα αναφερθούμε για την κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών στις μονογονεϊκές οικογένειες. Τι αντίκτυπο έχει στην ανάπτυξη των παιδιών το διαζύγιο των γονιών του; Πώς αντιμετωπίζει το παιδί την απώλεια του ενός γονιού του; Αποδέχεται το παιδί την επιλογή της μητέρας του να μεγαλώσει μόνο του χωρίς πατέρα (ανύπαντρες μητέρες); Η κοινωνία μας υποστηρίζει αυτές τις μορφές οικογενειών και πώς; Σε τι βαθμό επηρεάζεται η ψυχική ανάπτυξη των παιδιών(πως αναπτύσσεται ένα παιδί ομαλά με μία ανύπαντρη μητέρα και με την απουσία του πατρικού προτύπου) και τι αντίκτυπο θα έχει στο μέλλον του; Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα αλλά και να αναφέρουμε με ποιους τρόπους πρέπει οι γονείς να συμπεριφέρονται σε κάθε περίπτωση(πως βοηθάει η μητέρα το παιδί της να προσαρμοστεί ομαλά σε μία καινούργια κατάσταση, όπως είναι το διαζύγιο) αλλά και πως μπορούν τρίτα πρόσωπα(συγγενείς) να τους υποστηρίξουν. Θα αναφέρουμε ακόμα με ποιους τρόπους βοηθάει η κοινωνία τις μονογονεϊκές οικογένειες.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία είκοσι χρόνια οι μονογονεϊκές οικογένειες έχουν γίνει περισσότερο κοινότυπες ακόμα και από την επικαλούμενη «πυρηνική οικογένεια» που αποτελείται από τη μητέρα, τον πατέρα και τα παιδιά. Σήμερα συναντάμε όλους τους τύπους των μονογονεϊκών οικογενειών: με επικεφαλή τη μητέρα, τον πατέρα, τον παππού ή τη γιαγιά που μεγαλώνει τα εγγόνια του/της. Η ζωή σε μία μονογονεϊκή οικογένεια –αν και σύνηθες- μπορεί να είναι αρκετά αγχωτική για τους ενήλικες και τα παιδιά. Τα μέλη της μπορεί πλασματικά να αναμένουν ότι η οικογένειά τους μπορεί να λειτουργήσει όπως μία οικογένεια με δύο γονείς και ίσως να νιώθουν ότι κάτι δεν πάει καλά όταν δεν μπορεί να λειτουργήσει. Ο μόνος γονέας μπορεί να αισθάνεται «φορτισμένος» από την ευθύνη της ανατροφής των παιδιών, τη διατήρηση μίας δουλειάς και τον συνδυασμό των λογαριασμών και των δουλειών του σπιτιού. Και χαρακτηριστικά, τα οικονομικά και οι πόροι της οικογένειας μειώνονται δραματικά ως ακόλουθο του χωρισμού των γονέων. (www.apa.org).

Οι μονογονεϊκές οικογένειες έχουν να αντιμετωπίσουν αρκετές άλλες πιέσεις και πιθανά προβλήματα σε κάποια θέματα, τα οποία η πυρηνική οικογένεια δεν χρειάζεται να αντιμετωπίσει. Κάποια από αυτά είναι: τα προβλήματα επίσκεψης και κηδεμονίας` τις συνέπειες της συνεχής διαμάχης μεταξύ των γονέων` λιγότερες ευκαιρίες για τους γονείς και τα παιδιά να περνάνε χρόνο μαζί` επιδράσεις του χωρισμού στις σχολικές επιδόσεις των παιδιών και στις σχέσεις αυτών με τους συνομηλίκους τους` τη διάλυση των σχέσεων της εκτεταμένης οικογένειας` προβλήματα που δημιουργούνται από τα ραντεβού των γονέων και τη δημιουργία νέων σχέσεων. Ο μόνος γονέας μπορεί να βοηθήσει τα μέλη της οικογένειας να αντιμετωπίσουν αυτές τις δυσκολίες, μιλώντας μεταξύ

τους για τα αισθήματά τους και ενωμένοι να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα. Αλλά εάν τα μέλη της οικογένειας παραμένουν φορτισμένα και έχουν προβλήματα, τότε ίσως είναι καιρός να επισκεφτούν κάποιο ειδικό. (www.apa.org).

Οι τύποι των μονογονεϊκών οικογενειών που θα εξετάσουμε είναι αυτές που προκύπτουν είτε λόγω διαζυγίου ανάμεσα στους γονείς, είτε λόγω απώλειας του ενός γονιού ή αποτελείται από την ανύπαντρη μητέρα και το παιδί. Γίνεται λοιπόν φανερό ότι σε όλες τις περιπτώσεις(εκτός από αυτές των άγαμων μητέρων) μία οικογένεια γίνεται μονογονεϊκή αφού πρώτα περάσει μία περίοδος κατά την οποία οι γονείς ζούσαν μαζί με τα παιδιά τους. Η αλλαγή μίας οικογένειας από πυρηνική(μπαμπάς-μαμά-παιδιά) σε μονογονεϊκή(ένας γονιός-παιδιά) μπορεί να είναι στιγμιαία και τραγική, όπως σε περιπτώσεις αιφνίδιου θανάτου και άλλοτε χρονοβόρα, γεμάτη συγκρούσεις, πόνο και πικρία, όπως συμβαίνει σε περιπτώσεις διαζυγίου. Επομένως, κάτω από τέτοιες συνθήκες, ο ένας γονιός αναλαμβάνει να μεγαλώσει μόνος τα παιδιά του, έχοντας να αντιμετωπίσει κυρίως προβλήματα οικονομικά, ψυχοκοινωνικά και νομικά. Επιβαρύνεται ψυχολογικά καθώς πέρα από το άγχος που βιώνει καθώς πρέπει να βρει μία δουλειά, η οποία πρέπει να ανταποκρίνεται στις καινούργιες απαιτήσεις της ζωής του (ελαστικό ωράριο για να μπορεί να είναι κοντά στα παιδιά του περισσότερο χρόνο) αλλά και να αναλάβει ολοκληρωτικά την ανατροφή του παιδιού του, η οποία ακολουθείται από τις αναμενόμενες αντιδράσεις του.

Στην Ελλάδα ο τύπος της μονογονεϊκής οικογένειας δεν είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο παρουσιάστηκε τα τελευταία χρόνια. Παλαιότερα, οι πρόωροι θάνατοι γονέων από πολέμους και ασθένειες, αλλά και η μετανάστευση τους ενός γονιού, για οικονομικούς κυρίως λόγους, οδηγούσαν σε αυτή τη μορφή οικογένειας. Στη σημερινή εποχή, όμως ο τύπος αυτής της οικογένειας δημιουργείται όπως αναφέραμε,

εκτός από την απώλεια του ενός γονιού και από την διάσταση μεταξύ των γονέων (τα διαζύγια έχουν αυξηθεί δραματικά τα τελευταία χρόνια) αλλά και από την επιλογή πολλών γυναικών να μεγαλώσουν μόνες τους τα παιδιά τους (άγαμες μητέρες). Δυστυχώς σε παραδοσιακές κοινωνίες, όπως είναι η Ελλάδα, δεν ενθαρρύνεται και δεν υποστηρίζεται η μορφή της μονογονεϊκής οικογένειας. Τα βιβλία, οι ταινίες και οι διαφημίσεις, προβάλλουν ως πρότυπο την πυρηνική οικογένεια, με αποτέλεσμα τα παιδιά που μεγαλώνουν με τον έναν γονιό, να αισθάνονται ότι είναι διαφορετικά από τα υπόλοιπα παιδιά που ζουν και με τους δύο γονείς. Όμως και οι ανύπαντρες μητέρες αντιμετωπίζουν κοινωνικό ρατσισμό στις παραδοσιακές κοινωνίες, καθώς δεν θεωρείται ηθικά τίμιο και σωστό να δημιουργείται οικογένεια έξω από τα πλαίσια του γάμου.

Ελάχιστοι ερευνητές έχουν άμεσα συγκρίνει τους διαφορετικούς τύπους οικογενειών. Συνήθως, τα παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών συγκρίνονται με τα παιδιά οικογενειών και των δύο γονέων. Τα αποτελέσματα αυτών των συγκρίσεων είναι το ίδιο αμετάβλητα και αποθαρρυντικά. Τα παιδιά που ζουν με τον έναν γονέα είναι περισσότερο επιθετικά και παρεκτρέπονται περισσότερο στο δημοτικό σχολείο, σε σχέση με τα παιδιά που ζουν και με τους δύο γονείς. Τα παιδιά και οι έφηβοι των μονογονεϊκών οικογενειών σημειώνουν χαμηλότερη ακαδημαϊκή επίδοση, σε σχέση με τους συμμαθητές τους από οικογένειες των δύο γονέων. Οι έφηβοι των μονογονεϊκών οικογενειών έχουν παραβατική συμπεριφορά και παρατούν το γυμνάσιο συχνότερα σε σχέση με εκείνους των μη διαζευγμένων οικογενειών. Οι έφηβοι των μονογονεϊκών οικογενειών είναι περισσότερο πιθανόν, σε σχέση με τους συνομηλίκους τους, να κάνουν παιδιά. Αυτές οι διαφορές στη παιδική και την εφηβική συμπεριφορά συνδέονται με τις διαφορές της ανατροφής που δέχονται. Οι ανύπαντρες μητέρες, για παράδειγμα, είναι λιγότερο τρυφερές με τα παιδιά τους και χρησιμοποιούν πιο σκληρή σωματική

τιμωρία, από ότι οι μητέρες των μη διαζευγμένων οικογενειών. Προσφέρουν στα παιδιά τους λιγότερα γνωστικά ερεθίσματα, κάνουν πολύ λίγα για να αποθαρρύνουν την επιθετική συμπεριφορά των παιδιών τους και χρησιμοποιούν λιγότερη διαλεκτική ή επαγωγική πειθαρχία σε σχέση με τις μητέρες από οικογένειες και των δύο γονέων. Το ποσοστό διαμάχης μητέρας-παιδιού και αδερφού είναι επίσης πολύ υψηλότερο σε μονογονεϊκές οικογένειες. Σχετικά με την ποιότητα της ανατροφής, στις μονογονεϊκές οικογένειες πάσχει εν μέρει επειδή οι γονείς έχουν να αντιμετωπίσουν πολλούς παράγοντες άγχους. Το άγχος για τα οικονομικά στις μονογονεϊκές οικογένειες δεν εξηγεί απόλυτα την αρνητική εικόνα των παιδιών τους. Για παράδειγμα, οι έφηβοι μονογονεϊκών οικογενειών εμφανίζουν ένα υψηλό ποσοστό παραβατικής συμπεριφοράς ακόμα και όταν λαμβάνεται υπόψη το χαμηλό εισόδημά τους. Άλλη μία διαφορά ανάμεσα στις μονογονεϊκές οικογένειες και στις οικογένειες με δύο γονείς, είναι ότι πολλοί ανύπαντροι γονείς συνεχίζουν να εμπλέκονται σε διαμάχες με τους πρώην συντρόφους τους. Οι συζυγικές διαμάχες συχνά έχουν αρνητικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη των παιδιών. Θα μπορούσε επομένως να περιμένει κανείς ότι τα παιδιά ανύπαντρων γυναικών, είναι καλύτερα από εκείνα των οποίων οι μητέρες είναι διαζευγμένες. Ξανασκεφτείτε λοιπόν, τις εμπειρίες των ενηλίκων οι οποίοι δεν έχουν παντρευτεί ποτέ αλλά μεγαλώνουν παιδιά. Πολλοί από αυτούς τους ενήλικες ζουν για κάποιο χρονικό διάστημα με τον πατέρα ή τη μητέρα του παιδιού τους. Παρόλα αυτά, αυτές οι σχέσεις συχνά διαλύονται. Οι διαμάχες γύρω από αυτούς τους χωρισμούς μπορεί να είναι τόσο έντονοι όσο και εκείνοι γύρω από τη διάλυση ενός γάμου. Δεν είναι περίεργο, τότε, ότι οι ελάχιστες μελέτες για τους ανύπαντρους γονείς αποφέρουν παρόμοια αποτελέσματα με εκείνες των μονογονεϊκών οικογενειών. Τα παιδιά των ανύπαντρων γονέων παρεκτρέπονται

περισσότερο στο σχολείο και έχουν χαμηλότερη ακαδημαϊκή επίδοση από ότι τα παιδιά οικογενειών με δύο γονείς. (Thomas J. Berndt, 1997).

Η κοινωνία από την άλλη εκτός από κάποια επιδόματα που προσφέρει στις μονογονεϊκές οικογένειες, παρέχει και κάποιες βοηθητικές παροχές. Όπως προτεραιότητα των παιδιών μονογονεϊκών οικογενειών στους δημόσιους βρεφονηπιακούς σταθμούς καθώς και στα δημόσια νηπιαγωγεία, ελαστικό ωράριο και περισσότερες μέρες άδειας-σε κάποιες υπηρεσίες όταν μία εργαζόμενη είναι άγαμη μητέρα ή διαζευγμένη ή χήρα δικαιούται να δουλεύει έξι ώρες έναντι του καθιερωμένου οχταώρου και να έχει περισσότερες μέρες άδεια από τους υπόλοιπους συναδέλφους της. Επιπλέον σε διαγωνισμούς πρόσληψης για εργασία, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών (μπαμπάς ή μαμά) έχουν προτεραιότητα για εύρεση εργασίας.

Πώς βιώνουν λοιπόν τα παιδιά μια καινούργια αλλαγή στη ζωή τους; Πώς αντιμετωπίζουν το ενδεχόμενο ότι τώρα θα μεγαλώνουν μόνο με τη μαμά και τον μπαμπά θα τον βλέπουν μόνο κάποιες μέρες την εβδομάδα; Πως δέχονται την απώλεια του γονιού τους; Και ποια είναι η αντίδρασή τους όταν καταλαβαίνουν ότι απλά μπαμπάς δεν υπάρχει καθόλου αλλά μόνο μαμά; Θα δεχτούν ότι η δική τους οικογένεια είναι διαφορετική από τα παιδιά που μεγαλώνουν και με τους δύο γονείς; Πώς προστατεύει η νομοθεσία τις μονογονεϊκές οικογένειες; Αυτά τα ερωτήματα λοιπόν καθώς και άλλα ζητήματα πρόκειται να αναλύσουμε στη συνέχεια.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ

Το διαζύγιο είναι η πλευρά του γάμου που δεν παρουσιάζει επιτυχία. Εμείς δεν θα το εξετάσουμε από τη στενή του έννοια, δηλαδή από τη στιγμή που το αναλαμβάνουν οι δικηγόροι, αλλά θα το εξετάσουμε από την έννοια την ψυχολογική. Τα τελευταία χρόνια στις αναπτυγμένες χώρες, σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία, παρατηρείται μια σημαντική αύξηση του αριθμού των διαζυγίων. Η αύξηση αυτή φτάνει στο 70% περίπου. Στην Ελλάδα τα διαζύγια αυξάνονται χρόνο με το χρόνο με αποτέλεσμα σε δέκα χρόνια να φτάσουμε και εμείς στο 50%. Το μοναδικό στοιχείο που μας δίνει ενθάρρυνση είναι ότι το 70% περίπου των διαζευγμένων ανθρώπων ξαναπαντρεύονται. Ένα μεγάλο ποσοστό, μάλιστα, αυτών των ανθρώπων παντρεύονται τον/ την ίδια σύζυγο. Το διαζύγιο είναι μια ψυχικά τραυματική εμπειρία για αυτούς που χωρίζουν, αλλά είναι ακόμη περισσότερο οδυνηρό για το ψυχικό κόσμο των παιδιών.

Το θέμα οι χωρισμένοι γονείς και το παιδί πριν μερικά χρόνια θα παρουσιαζόταν κάπως ειδικό, γιατί δεν θα ενδιέφερε πολύ κόσμο. Στην εποχή μας όμως δεν είναι πλέον ειδικό, γιατί έγινε από τα πιο γνωστά θέματα που υπάρχουν, για δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ότι το διαζύγιο στην εποχή μας δεν είναι, όπως αναφέραμε προηγουμένως κάτι σπάνιο, επειδή υπάρχουν πολλές κατηγορίες ανθρώπων που για ορισμένους λόγους χωρίζουν και δεν μπορούν να ζήσουν μαζί. Ο δεύτερος λόγος είναι κυρίως ψυχολογικός.

Τι συμβαίνει όμως με τη ψυχολογία των γονιών που αποφασίζουν να χωρίσουν και με τη ψυχολογία των παιδιών τους; Κάποιοι γονείς αισθάνονται ένοχοι απέναντι στα παιδιά τους, γιατί νομίζουν ότι τα παιδιά τους είναι θύματα και τα ταλαιπωρούν άδικα. Άλλοι γονείς αισθάνονται θυμό επειδή θεωρούν τα παιδιά τους ως εμπόδιο στην επίλυση της υπόθεσης τους. Πολλές φορές μάλιστα το επιδεικνύουν φανερά και με επιθετικότητα εκτός από θυμό. Μια άλλη κατηγορία γονιών αδιαφορούν τελείως για τη ψυχολογία των παιδιών τους. Ενώ τη βλέπουν, τη παρακολουθούν, τη ζουν, τα βάζουν όλα σε δεύτερη μοίρα γιατί είναι συγκεντρωμένοι μόνο στο δικό τους πρόβλημα. Θεωρούν ότι έχουν χάσει τα πάντα και πως το παιδί τους έχει όλη την ευχέρεια για να ζήσει καλά. Τα παιδιά από την πλευρά τους παρακολουθούν τη διαδικασία του διαζυγίου είτε το φανερώνουν είτε όχι. Επειδή όλοι γνωρίζουμε ότι τα παιδιά είναι αρκετά ευαίσθητα με ότι αφορά την ασφάλειά τους και την ήσυχη ατμόσφαιρα του σπιτιού, οι γονείς δεν μπορούν να τα ξεγελάσουν όταν αρχίζουν οι πρώτες εντάσεις μεταξύ τους. Τα παιδιά ως ευαίσθητοι δέκτες καταλαβαίνουν ότι κάτι άσχημο συμβαίνει ανάμεσα στους γονείς τους και ότι όλη αυτή η κατάσταση θα έχει άμεσες συνέπειες για αυτά. Όπως για παράδειγμα, φοβούνται την πιθανότητα να χάσουν τον έναν γονιό (τις περισσότερες φορές τον πατέρα) ή να χάσουν το σπίτι τους εξαιτίας μιας υποχρεωτικής μετακόμισης, η οποία θα τους οδηγήσει να αλλάξουν εκτός από σπίτι και σχολείο με συνέπεια να χάσουν τους φίλους και συμμαθητές τους. Όλη αυτή η ατμόσφαιρα και η αναμονή στην εκκρεμότητα τα οδηγεί να βιώνουν πολύ μεγάλο άγχος και απογοήτευση.

Οι εντάσεις όμως στο σπίτι κατά τη περίοδο πριν το διαζύγιο δημιουργούν αρνητικές επιπτώσεις στη ψυχολογία των παιδιών. Καταρχήν η περίοδος αυτή συνοδεύεται από μία αύξηση της οικογενειακής διαμάχης, η οποία μπορεί να συνοδεύεται από αρκετούς

λεκτικούς καυγάδες και, ίσως, σωματική βία ανάμεσα στους γονείς. Πώς επηρεάζονται λοιπόν τα παιδιά από αυτή τους την έκθεση στη συζυγική διαμάχη; Αποδείξεις που όλο και πληθαίνουν δείχνουν ότι γίνονται υπερβολικά θλιμμένα και ότι υπάρχει μία αρκετά αυξημένη πιθανότητα να αποκτήσουν εχθρική και επιθετική στάση απέναντι σε αδέρφια και συνομηλίκους (Cummings & Davies, 1994). Επιπλέον η συχνή έκθεση σε συζυγικές διαφωνίες είναι ένας παράγοντας που συμβάλλει σ' ένα πλήθος άλλων παιδικών και εφηβικών προβλημάτων προσαρμογής, συμπεριλαμβάνοντας άγχος, κατάθλιψη και διαταραχές εξωτερίκευσης συμπεριφοράς (Davies & Cummings, 1998; Harold et al., 1997; McCloskey, Figueredo, & Koss, 1995). Οι συζυγικές διαφωνίες μπορεί να έχουν τόσο άμεσες επιδράσεις στα παιδιά και τους εφήβους φέρνοντάς τα συναισθηματικά στα άκρα, υπονομεύοντας την ωριμότητα της συμπεριφοράς τους, όσο και έμμεσες επιδράσεις υπονομεύοντας τη γονική αποδοχή- ευαισθησία και την ποιότητα σχέσης γονιού- παιδιού (Erel & Burman, 1995; Harold et al., 1997). (Shaffer David R., 1993).

Η διαδικασία του χωρισμού είναι μία επώδυνη περίοδος και κανείς δεν βγαίνει από αυτήν χωρίς να έχει υποστεί τραυματισμούς. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, ελλοχεύουν σημαντικοί κίνδυνοι για το παιδί που θα βρεθεί στη μέση μιας τέτοιας κατάστασης. Εκτός από τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργήσει στο παιδί η αδιαφορία των γονιών του για αυτό, καθώς εκείνοι θα ασχολούνται περισσότερο με τη μεταξύ τους διαμάχη, υπάρχει περίπτωση να υπάρξουν προβλήματα αντίθετης φύσεως. Δηλαδή, μπορεί οι γονείς να στραφούν στο παιδί τους για παρηγοριά, με αποτέλεσμα να παραμελούν τις ανάγκες του και να προσπαθούν να καλύψουν μόνο το δικό τους κενό. Ή ακόμα και αν δεν συμβεί κάτι τέτοιο, απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να αποφευχθεί η διόγκωση του αισθήματος υπαιτιότητας που βιώνει το παιδί σε σχέση με το χωρισμό των δικών του (αν ήμουν για παράδειγμα καλύτερο παιδί ο

μπαμπάς ή η μαμά δεν θα έφευγε) και το οποίο ενδέχεται να οδηγήσει σε εκμηδένιση της αυτοπεποίθησης του και μεγάλη μελλοντική δυσκολία στις κοινωνικές του συναναστροφές. Οι γονείς θα πρέπει να δώσουν ιδιαίτερη σημασία σε εκδηλώσεις βίαιης συμπεριφοράς, θλίψης ή στη μειωμένη απόδοση του παιδιού τους στο σχολείο, θα πρέπει να το περιβάλλουν με αγάπη, να το διαβεβαιώνουν διαρκώς ότι δεν ευθύνεται εκείνο για το διαζύγιο και ότι οι ίδιοι δεν θα πάνε ποτέ να είναι γονείς του, να το αγαπούν και να το φροντίζουν (www.2search.gr/psychology).

1α. Η ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Όταν παρθεί η απόφαση διαζυγίου οι γονείς θα πρέπει να ενημερώσουν αμέσως το παιδί τους και να του εξηγήσουν ότι είναι προτιμότερο ένα καλό διαζύγιο από ένα κακό γάμο(όσο είναι αυτό εφικτό να γίνει, ειδικά για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας). Όποια εξήγηση δώσουμε στα παιδιά πρέπει να την καταλάβουν ώστε να μη καταφύγουν σε φανταστικές ερμηνείες. Το παιδί έχει δικαίωμα να βλέπει τον άλλο γονιό, εκτός αν υπάρχει κίνδυνος (αν για παράδειγμα ο άλλος γονιός αντιμετωπίζει πρόβλημα αλκοολισμού) και ο γονιός με τη σειρά του να συνειδητοποιήσει ότι η συνάντησή του με το παιδί του δεν είναι ακόμα μία πράξη ρουτίνας στο καθημερινό του πρόγραμμα, αλλά υποχρέωση και δικαίωμα προς το παιδί του. Να αναφέρουμε σε αυτό το σημείο ότι οι συναντήσεις των διαζευγμένων γονιών με τα παιδιά τους οριοθετείται μέσα από νομικά πλαίσια. Το δικαστήριο δηλαδή θα διαπραγματευτεί αυτές τις συναντήσεις κρίνοντας ποιος έχει το δικαίωμα να πάρει την κηδεμονία και πόσες συναντήσεις επιτρέπονται. Όποια

όμως και αν είναι η απόφαση ο γονιός που δεν έχει την κηδεμονία πρέπει οπωσδήποτε να βλέπει συνέχεια το παιδί του ώστε να μη χαθεί η μεταξύ τους επαφή και δημιουργηθεί μετά από καιρό στο παιδί λανθασμένη αντίληψη (π.χ. «Ο μπαμπάς έρχεται μόνο τα σαββατοκύριακα και στις γιορτές. Δεν με αγαπάει πια;»). Επιπλέον, πρέπει να γίνεται συνέχεια αναφορά στο γονιό που λείπει (εάν έχει για παράδειγμα η μητέρα τη κηδεμονία, θα πρέπει να γίνεται συνέχεια αναφορά για τον μπαμπά). Ο διάλογος, η αγάπη, η ζεστασιά και η φροντίδα θα διευκολύνουν το παιδί να προσαρμοστεί στη νέα κατάσταση.

Η ανακοίνωση καλό είναι να γίνει στο σπίτι των παιδιών, γιατί το περιβάλλον είναι οικείο. Το πρώτο πράγμα που πρέπει να ακούσει το παιδί οπωσδήποτε μετά την αναγγελία του διαζυγίου, είναι η επιβεβαίωση και των δύο γονιών ότι η ακύρωση του γάμου δεν θα τραυματίσει την αγάπη τους για εκείνο. Η πιο σημαντική ανάγκη ενός παιδιού είναι η συνεχής επιβεβαίωση της αγάπης των γονιών του. Το παιδί σε όποια αναπτυξιακή ηλικία και αν βρίσκεται (νήπιο ή έφηβος) βιώνει το πρώτο διάστημα μετά το διαζύγιο απειλητικά. Αισθάνεται ότι το σώμα του διασπάται, γιατί καθώς μεγαλώνει σχεδόν ταυτίζεται με τον χώρο στον οποίο μεγαλώνει. Το διαζύγιο επιπλέον αυξάνει το φόβο της εγκατάλειψης, ο οποίος δημιουργείται με τη γέννηση του παιδιού. Όταν λοιπόν γίνει η ανακοίνωση του διαζυγίου είναι καλύτερο για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας να προηγηθεί ένα διάστημα μίας έως δύο εβδομάδων πριν την αναχώρηση του γονιού, ενώ για τα μεγαλύτερα περισσότερο διάστημα, ώστε να προλάβουν να προσαρμοστούν. Είναι σκόπιμο η ανακοίνωση να γίνει και από τους δύο γονείς, ώστε τα παιδιά να έχουν την άνεση να εκφράσουν τα συναισθήματά τους και να σας θέσουν όλες τις απορίες τους («γιατί χωρίζετε;», «εμένα ποιο θα είναι το σπίτι μου;» «θα με αγαπάει πάντα η μαμά;») Εάν όμως δεν υπάρχει καθόλου επικοινωνία μεταξύ των γονιών, καλό θα είναι να ζητήσουν τη

βοήθεια ενός κοινού τρίτου προσώπου. Η παρουσία και άλλων παιδιών (αδέρφια) λειτουργεί ως στήριγμα.

Θα πρέπει λοιπόν, αφού είστε έτοιμοι να ανακοινώσετε στο παιδί σας για το διαζύγιο, να ξέρετε ότι δεν πρέπει να πείτε στα παιδιά ότι χωρίζετε επειδή δεν αγαπιέστε πια. Στα μάτια του παιδιού η οικογενειακή αγάπη είναι δεδομένη και ιερή. Αν ακούσει ότι ο ένας γονιός έπαψε να αγαπά τον άλλο θα σκεφτεί ότι ίσως αύριο ή σε λίγους μήνες θα πάψει να αγαπά και εκείνο. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε ανάλογα με την ηλικία του παιδιού, κάποιες φράσεις, όπως: «Η μητέρα και ο πατέρας θα ζουν σε διαφορετικά σπίτια στο εξής για να αισθάνονται καλύτερα». «Δεν νιώθουμε ευτυχισμένοι όταν είμαστε μαζί και οι δυο μας». «Θα ζούμε χωριστά για να μην έχουμε συνέχεια καβγάδες και ψυχρότητα». Όποιος από τους δύο γονείς αναλάβει να ανακοινώσει το διαζύγιο θα πρέπει να εμφυσήσει στα παιδιά σιγουριά για το μέλλον, όπως: «Ανεξάρτητα από το πώς νιώθουμε μεταξύ μας ο πατέρας ή η μητέρα σας και εγώ, εσάς θα συνεχίσουμε και οι δύο να σας αγαπάμε και να σας φροντίζουμε όπως πάντα» ή «Δεν θα στερηθείτε τίποτα από όσα επιθυμείτε». Και να μην ξεχνάτε ότι πρέπει να τονίζονται πάντα οι θετικές πλευρές («θα είμαστε όλοι πιο ήρεμοι και χαρούμενοι»). Όσο μικρό και αν είναι το παιδί σας πρέπει οπωσδήποτε να δώσετε εξηγήσεις για τη μεγάλη απόφαση που πήρατε. Ξεκαθαρίστε του ότι δεν φέρει καμία ευθύνη για το χωρισμό. Μερικά παιδιά, ειδικά τα μικρότερα, νιώθουν ένοχα επειδή «τους συμβαίνει κάτι κακό» και θεωρούν «για να πάθουν κάτι τέτοιο» πρέπει να έκαναν κάτι εξίσου κακό και τα ίδια. Πείτε στα παιδιά ότι για τα διαζύγια φταίνε πάντα οι ενήλικες. Αν ο άλλος γονιός έχει αποχωρήσει ή αρνείται να συνεργαστεί και να μιλήσει στο παιδί, τότε εκείνος που ανακοινώνει και τυπικά το διαζύγιο πρέπει να εμπνεύσει στα παιδιά τρυφερότητα και σιγουριά. Όσο ανίσχυρος και αν αισθάνεται, καλό είναι να αποπνέει δύναμη, γιατί το παιδί διαισθάνεται πως μόνο αυτός του

απομένει για όλες του τις ανάγκες. Μην αφήσετε στο παιδί αναπάντητα βασικά ερωτήματά του (π.χ. «εγώ με ποιον θα μείνω;») ή όσα σας φαίνονται ασήμαντα («ποια κουκλάκια θα μπορώ να παίρνω στο σπίτι του μπαμπά;»). Κάθε απάντηση που δίνετε, παρέχει στο παιδί μεγαλύτερη σιγουριά για το μέλλον του. Αν δεν μπορείτε να απαντήσετε σε όλα επειδή πολλά παραμένουν ρευστά, απαντήστε με ειλικρίνεια «δεν ξέρουμε παιδί μου, ακόμα, αλλά θα προσπαθήσουμε και οι δυο να κάνουμε ότι καλύτερο για σένα» (www.akappatou.gr).

Μετά την ανακοίνωση του διαζυγίου υπάρχουν κάποια πράγματα που δεν πρέπει να κάνετε μπροστά στα παιδιά. Στις περισσότερες περιπτώσεις, για παράδειγμα, μετά από ένα διαζύγιο οι σχέσεις μεταξύ των γονέων είναι πολύ άσχημες. Αυτά τα αρνητικά συναισθήματα τα εισπράττει αμέσως το παιδί. Δεν χρειάζεται λοιπόν να κακολογείτε τον πρώην ή την πρώην σύζυγο σας, καλλιεργώντας στο παιδί αρνητικά συναισθήματα προς το πρόσωπό του. Ακόμα και εάν ο πρώην ή η πρώην σύντροφος φέρθηκε πολύ άσχημα στην οικογένεια, δεν παύει να είναι γονιός, ένας ρόλος που θα έχει για πάντα. Το παιδί οφείλει να έχει σχηματισμένη στο μυαλό του την καλύτερη εικόνα για τη μαμά και τον μπαμπά. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι πρέπει να πείτε ψέματα και να αποκρύψετε την πραγματική κατάσταση. Απλώς αναφέρετε τα γεγονότα ως έχουν και όχι ότι «ο μπαμπάς αποφάσισε πως είναι καλύτερα να χωρίσουμε γιατί δεν μας αγαπάει». Δεν πρέπει να χρησιμοποιείτε ποτέ το παιδί σαν αγγελιοφόρο, γιατί δεν είναι σωστό να νιώθει πως πρέπει να είναι ο διαμεσολαβητής που θα μεταφέρει από τον έναν στον άλλον γονιό μυστικά και κατηγορίες. Αυτή η τακτική υιοθετείται συνήθως από γονείς οι οποίοι θέλουν να μαθαίνουν πληροφορίες για τον άλλο γονιό, ειδικά όταν υπάρχει καινούρια σύντροφος ή όταν έχει η μητέρα την κηδεμονία ο πατέρας θέλει να παραμένει ενήμερος αν διαχειρίζεται σωστά το θέμα της κηδεμονίας. Θα πρέπει όμως να γνωρίζετε πως αυτή η πολιτική πιέζει

το παιδί και το κάνει να νιώθει πως όποια πλευρά και αν πάρει, θα προδώσει έναν από τους δύο γονείς του και θα εμπλακεί σ' έναν πόλεμο που δεν έχει επιλέξει. Υπάρχει περίπτωση να αυξηθεί και το αίσθημα ενοχής που ήδη νιώθει. Καλύτερα λοιπόν θα ήταν για ζητήματα τα οποία αφορούν τα παιδιά, να τα συζητάτε μεταξύ σας χωρίς να εμπλέκονται τα παιδιά. Τέλος οι γονείς πρέπει να αποφύγουν ένα ακόμη λάθος το οποίο το κάνουν τις περισσότερες φορές. Προσπαθούν δηλαδή, μάλλον ασυναίσθητα, να κάνουν τα θύματα και να παριστάνουν τους αθώους. Επιτιμώντας τον/την σύζυγο, προσπαθούν να δείξουν πως δεν φέρουν κανένα μερίδιο ευθύνης για το χωρισμό, κάτι που όχι μόνο είναι δείγμα ανωριμότητας, αλλά επιπλέον εντείνει τη θλίψη και τον πόνο χωρίς να είναι απαραίτητο. (www.0-6.gr/gr/articles).

Η αντίδραση των παιδιών στο διαζύγιο των γονιών τους εξαρτάται από πολλούς παράγοντες όπως είναι η ηλικία τους, ο χαρακτήρας τους, οι σχέσεις τους και το επίπεδο της επικοινωνίας που υπάρχει στο εσωτερικό της οικογένειας. Με βάση λοιπόν την ηλικία τα παιδιά βιώνουν με διαφορετικό τρόπο το διαζύγιο των γονιών τους. Κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας (2,5-5 ετών) τα παιδιά νιώθουν ανασφάλεια, ανάγκη για συντροφιά και φροντίδα, θλίψη, μελαγχολία και περιορίζουν τις δραστηριότητες που τα ευχαριστούν. Τα παιδιά νηπιακής ηλικίας (5-6) ετών έχουν έντονο άγχος που το εκδηλώνουν με θυμό και επιθετικότητα. Πολλές φορές μάλιστα δυσκολεύονται να αποχωριστούν οικεία πρόσωπα και αντικείμενα.

Ούτε όμως οι γονείς βγαίνουν αλώβητοι από μία διαδικασία διαζυγίου. Αμφότεροι ενδέχεται να εκδηλώσουν προβληματική συμπεριφορά, να στραφούν σε καταχρήσεις, να παρουσιάσουν μελαγχολία ή και κατάθλιψη ή να αισθανθούν αδυναμία να φέρουν σε πέρας τις υποχρεώσεις τους απέναντι στη ζωή, τα παιδιά τους ή και τον ίδιο τους τον εαυτό. (www.e-child.gr).

1β. Η ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΦΥΛΟ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Όλοι οι γονείς πριν πάρουν διαζύγιο σκέφτονται τότε είναι η κατάλληλη στιγμή στην οποία η ηλικία των παιδιών τους είναι λιγότερο ευάλωτη. Καμία όμως χρονική στιγμή δεν είναι κατάλληλη για τα παιδιά, διότι είναι μία τραυματική εμπειρία, επώδυνη για τον ψυχικό τους κόσμο. Αν ήταν όμως να αναφέρουμε ενδεικτικά κάποιες ευαίσθητες και ευάλωτες ηλικιακές ομάδες, αυτές θα ήταν, σύμφωνα με διεθνείς στατιστικές μελέτες τα παιδιά προσχολικής ηλικίας (βρέφη έως 6 ετών) και της προεφηβείας ή αυτά που διανύουν το πρώτο στάδιο της εφηβείας (περίπου 10 έως 14 ετών).

Συγκεκριμένα τα μικρότερα γνωστικής ανάπτυξης ανώριμα παιδιά προσχολικής ηλικίας και τα παιδιά του δημοτικού συχνά εμφανίζουν τα περισσότερα ορατά σημάδια ανησυχίας καθώς το διαζύγιο προχωρά. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ίσως μπορεί να μην καταλαβαίνουν γιατί οι γονείς τους χωρίζουν και είναι ακόμα πιο επιρρεπή στο να αισθάνονται ένοχα εάν νομίζουν ότι κατά κάποιο τρόπο είναι υπεύθυνα για τη διάλυση των οικογενειών τους (Hetherington, 1989). Οι εντάσεις που σχετίζονται με τη γονική διαμάχη και το διαζύγιο χτυπάνε ιδιαίτερα σκληρά τα ιδιοσυγκρασιακά δύσκολα παιδιά, τα οποία εκδηλώνουν πιο άμεσα και μακροπρόθεσμα προβλήματα προσαρμογής σε τέτοια γεγονότα από ότι τα «εύκολα» παιδιά (Henry & et al., 1996; Hetherington & Clingempeel, 1992). Αν και η διαπίστωση δεν είναι σε καμία περίπτωση παγκόσμια (see Alison & Furstenberg, 1989) πολλοί ερευνητές αναφέρουν ότι η επίδραση της γονικής διαμάχης και του διαζυγίου είναι περισσότερο ισχυρή και διαρκεί περισσότερο στα αγόρια από ότι στα κορίτσια. Ακόμα και πριν το διαζύγιο τα αγόρια ήδη εκδηλώνουν πιο φανερά προβλήματα συμπεριφοράς από ότι τα κορίτσια (Block, Block, & Gjerde, 1986; 1988). Και

τουλάχιστον δύο μακροπρόθεσμες έρευνες βρήκαν ότι τα κορίτσια είχαν σε μεγάλο βαθμό συνέλθει από τις κοινωνικές και συναισθηματικές ανησυχίες δύο χρόνια μετά το διαζύγιο, ενώ τα αγόρια, τα οποία βελτιώθηκαν δραματικά κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, συνέχιζαν παρόλα αυτά να δείχνουν σημάδια συναισθηματικής έντασης και προβλήματα στις σχέσεις τους με τους γονείς, τα αδέρφια, τους δασκάλους και τους συνομηλίκους (Hetherington et al., 1982; Wallerstein & Kelly, 1980). Γιατί πρέπει λοιπόν η συζυγική αναστάτωση και το διαζύγιο να χτυπάει πιο σκληρά τα αγόρια; Μια εξήγηση είναι ότι τα αγόρια μπορεί να αισθάνονται πιο δεμένα με τους πατεράδες από ότι τα κορίτσια, ώστε να βιώνουν περισσότερη σύγχυση και μία βαθύτερη έννοια της απώλειας όταν ο πατέρας δεν είναι πλέον άμεσα διαθέσιμος σε αυτά (Hetherington, Bridges, & Insabella, 1998; Lamb, 1981). Και επειδή τα αγόρια είναι κανονικά περισσότερο δραστήρια και λιγότερο δοτικά από ότι τα κορίτσια (see Chapter 13), ίσως να ανταποκρίνονται περισσότερο αρνητικά και έντονα στους νέους περιορισμούς που επιβάλλονται από τις πράξεις του γονιού που έχει την κηδεμονία, που συχνά προκαλούν τα είδη της πιεστικής πειθαρχίας τα οποία είναι πιθανό να διαιωνίζουν τη κλαψιάρικη, την αγενή και την αποκλίνουσα συμπεριφορά τους (Hetherington et al., 1982). Παρόλα αυτά κάποιοι ψυχολόγοι πιστεύουν ότι τα αγόρια εμφανίζονται να είναι ανεπαρκώς προσαρμοσμένα επειδή οι ερευνητές συγκεντρώνονται περισσότερο στα εμφανή προβλήματα συμπεριφοράς τα όποια είναι εύκολο να εντοπίσουν από τα άλλα, πιο λεπτά μέτρα προσαρμογής, όπως η συγκεκαλυμμένη ψυχολογική θλίψη (Zaslow, 1989). Πράγματι, τουλάχιστον τρεις πρόσφατες μελέτες έδειξαν ότι ακόμα και πριν το διαζύγιο (και για μέχρι δέκα χρόνια μετά) τα κορίτσια νιώθουν περισσότερη συγκεκαλυμμένη θλίψη από ότι τα αγόρια (Allison & Furstenberg, 1989; Chase-Lansdale, Cherlin, & Kiernan, 1995; Doherty & Needle, 1991). Επίσης ένας δυσανάλογος αριθμός κοριτσιών από

χωρισμένες οικογένειες, δείχνει μία πρόωρη αναπτυγμένη σεξουαλική δραστηριότητα στην εφηβεία και μία επίμονη έλλειψη αυτοπεποίθησης στις σχέσεις τους με τα αγόρια και τους άντρες (Cherlin, Kiernan, & Chase-Lansdale, 1995; Fernandez, 1997). Έτσι το διαζύγιο δείχνει να επηρεάζει τα αγόρια και τα κορίτσια με διαφορετικούς τρόπους. Ένας ακόμη λόγος γιατί τα αγόρια μπορεί να δείχνουν κακά είναι γιατί οι περισσότεροι ερευνητές έχουν περιορίσει τις μελέτες τους στο πιο κοινό θέμα κηδεμονίας: τη μητέρα ως επικεφαλής. Είναι ενδιαφέρον ότι τα αγόρια των οποίων οι πατεράδες αναλαμβάνουν την κηδεμονία φέρονται καλύτερα από τα αγόρια, τα οποία ζουν με τις μητέρες τους. Όντως τα παιδιά και οι έφηβοι και των δύο φύλων δείχνουν να προσαρμόζονται καλύτερα και είναι λιγότερο πιθανόν να παρατήσουν το σχολείο όταν μένουν με το γονέα του ίδιου φύλου (Camara & Resnick, 1988; Zaslow, 1989; Zimiles & Lee, 1991). **(Shaffer R. David, 1993).**

Οπότε το διαζύγιο μπορεί να χτυπήσει πολύ σκληρά τα παιδιά και των δύο φύλων. Προφανώς θα μεγαλοποιούσαμε την κατάσταση (για να μην αναφέρουμε πόσο αναισθητοι θα ήμασταν ως προς τα κορίτσια) εάν συμπεραίναμε ότι αυτή η αποσυνθετική εμπειρία ζωής είναι απλά ένας αγώνας για την πλειονότητα των αγοριών και των κοριτσιών **(Shaffer R. David, 1993).**

1γ. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

Στη σημερινή εποχή οι μισοί γάμοι θα καταλήξουν σε διαζύγιο και περισσότερο από το 60% όλων των παιδιών που γεννήθηκαν στη δεκαετία του 1980 και του 1990 θα περάσουν κάποιο χρόνο (περίπου πέντε χρόνια κατά μέσο όρο) σ' ένα μονογονεϊκό σπίτι, συνήθως αυτό της μητέρας (Teegartin, 1994). Τι επιπτώσεις μπορεί να έχει το διαζύγιο στη εξέλιξη του παιδιού; Καθώς απευθυνόμαστε σε αυτό το θέμα, ας σημειώσουμε πρώτα ότι το διαζύγιο δεν είναι ένα μοναδικό γεγονός της ζωής. Αντιθέτως αντιπροσωπεύει μία σειρά από αγχωτικές εμπειρίες για ολόκληρη την οικογένεια οι οποίες αρχίζουν με συζυγική διαμάχη με τον πραγματικό χωρισμό και περιλαμβάνει μια ποικιλία αλλαγών για τη μετέπειτα ζωή. Όπως το εξετάζουν οι Mavis Hetherington και Kathleen Camara (1984), οι οικογένειες πρέπει συχνά να αντεπεξέλθουν με «τη μείωση των οικονομικών πηγών της οικογένειας, τις αλλαγές στη διαμονή, την προϋπόθεση νέων ρόλων και υπευθυνοτήτων, την εγκαθίδρυση νέων μοτίβων της οικογενειακής αλληλεπίδρασης, την αναδιοργάνωση της καθημερινότητας και πιθανόν την εισαγωγή νέων σχέσεων(δηλαδή οι σχέσεις μεταξύ πατριού/μητριάς και παιδιών και οι σχέσεις μεταξύ ετεροθαλών αδερφών) στην ήδη υπάρχουσα οικογένεια» (Shaffer R. David, 1993).

Οι επιπτώσεις του διαζυγίου μπορούν να μεγιστοποιηθούν ή να ελαχιστοποιηθούν με το πέρασμα των χρόνων, ανάλογα με κάποιες παραμέτρους, με βασικότερη τη συμπεριφορά των γονέων μετά το διαζύγιο. Βασικό ρόλο θα παίξουν η ποιότητα του γάμου που προϋπήρξε, τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εκδόθηκε τελικά το διαζύγιο, τις προσωπικότητες των γονέων καθώς και τη μεταξύ τους διαπροσωπική σχέση μετά το διαζύγιο, τη στάση τους απέναντι στα παιδιά μετά το

χωρισμό όπως και την ηλικία τους κατά την έκδοση του διαζυγίου, τις οικονομικές δυνατότητες και το βιοτικό επίπεδο της μονογονεϊκής οικογένειας που θα προκύψει μετά το χωρισμό (www.akappatou.gr).

Για να μπορέσουν να αποδεχθούν τα παιδιά το διαζύγιο, μετά την ανακοίνωση και την οριστική απόφαση, περνάνε από κάποια στάδια, όπως είναι για παράδειγμα η άρνηση. Τα παιδιά αρνούνται να δεχθούν το χωρισμό. Θεωρούν ότι ο απών γονέας θα ξαναγυρίσει και συνήθως πλάθουν φανταστικές εικόνες οι οποίες σχετίζονται με υποτιθέμενη συμφιλίωση μεταξύ των γονιών τους. Καταναλώνουν, μάλιστα, τεράστια ψυχική ενέργεια, ώστε να βρουν διάφορους τρόπους, οι οποίοι θα είναι ικανοί να επανασυνδέσουν τους γονείς τους. Άλλη μία φάση, από την οποία περνάνε τα παιδιά, είναι τα αμφιθυμικά συναισθήματα που βιώνουν τα παιδιά προς τους γονείς τους. Το παιδί μπορεί να ενοχοποιήσει τον γονιό με τον οποίο μένει με την αιτιολογία ότι αυτός είναι υπεύθυνος για τον χωρισμό με τον άλλον γονιό και να εξιδανικεύσει ή να αισθανθεί εγκατάλειψη και απόρριψη από τον απόντα γονιό και να νιώσει ασφάλεια και τρυφερότητα με τον γονιό που μένει. Επιπλέον, τα παιδιά υπάρχει περίπτωση να μην εκφράσουν λεκτικά τη λύπη και την απογοήτευσή τους, αλλά να την εκφράσουν με ψυχοσωματικά συμπτώματα, όπως είναι για παράδειγμα η νυχτερινή ενούρηση.

Οι περισσότερες οικογένειες που βιώνουν ένα διαζύγιο υφίστανται μία περίοδο κρίσης ενός ή περισσότερου χρόνου στην οποία οι ζωές όλων των μελών της οικογένειας αποδιοργανώνονται (Booth & Amato, 1991; Hetherington, 1989; Hetherington, Cox, & Cox, 1982; Kitson & Morgan, 1990). Τυπικά και οι δύο γονείς βιώνουν συναισθηματικές όπως και πρακτικές δυσκολίες. Η μητέρα, η οποία αποκτάει την κηδεμονία των παιδιών σε ποσοστό 83% των διαζευγμένων οικογενειών, μπορεί να αισθάνεται θυμό, μελαγχολία, μοναξιά ή αλλιώς απελπισία και συχνά ανακούφιση. Ο πατέρας είναι επίσης πολύ πιθανό να νιώθει απελπισία, ιδιαίτερα εάν δεν

ήθελε το διαζύγιο και αισθάνεται αποκομμένος από τα παιδιά του. Έχοντας μόλις γίνει εργένηδες ενήλικοι και οι δύο γονείς συχνά αισθάνονται απομονωμένοι από τους παντρεμένους φίλους τους και άλλες βάσεις της κοινωνικής υποστήριξης στις οποίες στηρίζονταν ως παντρεμένοι. Οι χωρισμένες γυναίκες με παιδιά συνήθως αντιμετωπίζουν το πρόσθετο πρόβλημα να «περάσουν» με λιγότερα χρήματα- περίπου το μισό οικογενειακό εισόδημα από αυτό που είχαν πριν κατά μέσο όρο (Smock, 1993). Και η ζωή μπορεί να μοιάζει ιδιαίτερα δύσκολη εάν πρέπει να μετακομίσουν σε μία φτωχότερη γειτονιά και να προσπαθούν να δουλεύουν και να μεγαλώνουν μικρά παιδιά μόνες τους (Emery & Forehand; 1994; Kitson & Morgan, 1990). Όπως μπορείτε να υποθέσετε, οι ψυχολογικά απελπισμένοι ενήλικες δεν γίνονται οι καλύτεροι γονείς. Η Hetherington και οι συνεργάτες της (1982) βρίσκουν ότι οι μητέρες που έχουν την κηδεμονία, κατακλυσμένες από ευθύνες και από τις δικές τους συναισθηματικές αντιδράσεις στο διαζύγιο, συνήθως καταλήγουν ευέξαπτες, ανυπόμονες και αναίσθητες στις ανάγκες των παιδιών τους και υιοθετούν τυπικά πιο περιοριστικές και πιεστικές μεθόδους ανατροφής των παιδιών. Από την άλλη μεριά, οι πατεράδες που δεν έχουν την κηδεμονία συχνά υποβαθμίζουν τις γονικές προσπάθειες της μητέρας, γίνοντας περισσότερο ανεκτικός και επιεικής. Και τα παιδιά του διαζυγίου τα οποία είναι συνήθως αγχωμένα, νευρικά ή καταθλιπτικά κατά τον χωρισμό της οικογένειας, μπορεί να αντιδράσουν σε αυτές τις αλλαγές και να γίνουν κλαψιάρικα και αντιρρησίες, ανυπάκουα και εντελώς ασεβή. Οι σχέσεις γονιού παιδιού κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης της κρίσης μπορούν να περιγραφούν καλύτερα σαν ένα φαύλο κύκλο, στον οποίο η συναισθηματική ανησυχία και τα προβλήματα συμπεριφοράς του παιδιού καθώς και τα αναποτελεσματικά γονικά πρότυπα των ενηλίκων αλληλοτροφούνται και κάνουν τη ζωή όλων δυσάρεστη (Baldwin & Skinner, 1989). (Shaffer R. David, 1993).

Αν και πολλές από τις συναισθηματικές και συμπεριφοριστικές αναταραχές που συνοδεύουν ένα διαζύγιο μειώνονται σημαντικά, στα επόμενα δύο χρόνια μπορεί να υπάρξουν μεταπτώσεις. Σε σύγκριση με τα παιδιά σε αρμονικές με δύο γονείς οικογένειες, κάποια παιδιά διαζυγίου δείχνουν σημάδια ακαδημαϊκών δυσκολιών και ψυχολογική κατάπτωση κατά τη διάρκεια της εφηβείας και στη αρχή της ενηλικίωσης (Fernandez, 1997; Chase-Lansdale et al., 1995; Jonsson & Gahler, 1997). Αλλά τα περισσότερα παιδιά από διαζευγμένες οικογένειες βελτιώνονται δραματικά με το πέρασμα του χρόνου και εκδηλώνουν υγιή μοτίβα ψυχολογικής προσαρμογής (Chase-Lansdale et al., 1995). Παρόλα αυτά, ακόμα και τα καλά προσαρμοσμένα παιδιά του διαζυγίου μπορεί να εμφανίσουν κάποιες μακροπρόθεσμες επιπτώσεις (Hetherington et al., 1998). Σε μία μακροπρόθεσμη έρευνα, τα παιδιά από διαζευγμένες οικογένειες ήταν ακόμη αρκετά αρνητικά στις αξιολογήσεις τους για τη επίδραση του διαζυγίου στη ζωή τους, όταν ρωτήθηκαν είκοσι χρόνια μετά τη διάλυση των οικογενειών τους (Wallerstein & Lewis, as cited by Fernandez, 1997). Μία άλλη ενδιαφέρουσα μακροπρόθεσμη αντίδραση είναι ότι οι έφηβοι από διαζευγμένες οικογένειες έχουν περισσότερες πιθανότητες από εκείνους από μη διαζευγμένες οικογένειες, να φοβούνται ότι οι δικοί τους γάμοι θα είναι δυστυχημένοι (Franklin, Janoff- Bulman, & Roberts, 1990, Wallerstein & Blakeslee, 1989). Ενδεχομένως υπάρχει κάποια βάση για αυτή την ανησυχία, για τους ενήλικους των οποίων οι γονείς έχουν χωρίσει, έχουν περισσότερες πιθανότητες από ενήλικες ακέραιων οικογενειών να βιώσουν και οι ίδιοι ένα δυστυχημένο γάμο και διαζύγιο. (Shaffer R. David, 1993).

Για να μπορέσουμε να απαλύνουμε τις επιπτώσεις του διαζυγίου, οι οποίες θα έχουν είτε άμεσα είτε έμμεσα αποτελέσματα στην ψυχική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, ενδεικτικά θα αναφέρουμε κάποιους τρόπους. Το βασικό από όλα είναι να χωρίσετε με πολύ ήρεμο

τρόπο. Όσο και αν διαφωνείτε με τον άλλον γονέα προσπαθήστε να ενθαρρύνετε τη σταθερή επικοινωνία του με το παιδί. Εννοείται ότι ποτέ μπροστά στο παιδί δεν πρέπει να κακολογείτε ο ένας τον άλλον. Να προσπαθείτε να δείχνετε σταθερότητα και αν είναι δυνατόν τα παιδιά να μην αλλάξουν σπίτι και σχολείο. Επιπλέον, επειδή το οικογενειακό εισόδημα σε μία μονογονεϊκή οικογένεια είναι ιδιαίτερα χαμηλό, προσπαθήστε, τουλάχιστον, να μην αλλάξει σε υπερβολικά μεγάλο βαθμό, το βιοτικό επίπεδο των παιδιών σας.

Περίληπτικά, το διαζύγιο τείνει να είναι ένα ανησυχητικό και προβληματικό γεγονός της ζωής για το οποίο λίγα παιδιά αισθάνονται πολύ θετικά, ακόμα και αν έχουν περάσει είκοσι με εικοσιπέντε χρόνια. Αλλά παρόλο το ζοφυρό πορτραίτο του διαζυγίου που έχουμε ζωγραφίσει εδώ, υπάρχουν κάποια ενθαρρυντικά μηνύματα. Καταρχάς, οι ερευνητές βρίσκουν με συνέπεια ότι τα παιδιά σε σταθερά μ' έναν γονιό (ή πατριό- μητριά) σπίτια είναι συνήθως καλύτερα προσαρμοσμένα από εκείνα που παραμένουν σε οικογένειες με δύο γονείς που μαστιζονται από διαμάχες (Hetherington, 1989; Long & Forehand, 1987). Πράγματι, πολλά από τα προβλήματα συμπεριφοράς που εκδηλώνουν τα παιδιά μετά από ένα διαζύγιο στη πραγματικότητα είναι εμφανή πολύ πριν από το διαζύγιο και μπορεί να είναι στενά συνδεδεμένα με μακροπρόθεσμες οικογενειακές συγκρούσεις από ότι το διαζύγιο αυτό καθαυτό (Amato & Booth, 1996; Davies & Cummings, 1998). Απομακρύνοντας τις συζυγικές ασυμφωνίες και το ξέσπασμα στην ανατροφή των παιδιών που συχνά σχετίζονται με το διαζύγιο και την εμπειρία, ενώ πάντα είναι αγχωτικό, δεν χρειάζεται πάντα να είναι καταστροφικό (Amato, 1993). Έτσι η σημερινή συμβατική σοφία θεωρεί ότι τα δυστυχισμένα παντρεμένα ζευγάρια τα οποία έχουν απεριγράπτες διαφορές πρέπει καλύτερα να χωρίζουν για το καλό των παιδιών τους. Έτσι τα παιδιά είναι περισσότερο πιθανό να επωφεληθούν εάν το τέλος

ενός θυελλώδους γάμου τελικά μειώσει το άγχος που βιώνουν και επιτρέπει ή στον έναν ή και στους δύο γονείς να είναι περισσότερο ευαίσθητοι και υπεύθυνοι στις ανάγκες των παιδιών τους (Barber & Eccles, 1992; Hetherington, 1989). Ένα δεύτερο ενθαρρυντικό μήνυμα είναι ότι δεν βιώνουν όλες οι διαζευγμένες οικογένειες τις δυσκολίες που περιγράψαμε. Όντως, κάποιοι ενήλικοι και παιδιά διαχειρίζονται αυτή τη μεταβατική περίοδο αρκετά καλά και μάλιστα, ως αποτέλεσμα αυτού, ωριμάζουν ψυχολογικά (Bursik, 1991; Hetherington, 1989). (Shaffer R. David, 1993).

1δ. Η ΑΠΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ

Η έλλειψη ενός γονιού και ιδίως του πατέρα δημιουργεί προβλήματα στην ανάπτυξη του παιδιού. Η απουσία του πατέρα από τη ζωή του αγοριού παρεμποδίζει την ταυτοποίηση μαζί του, διαδικασία η οποία είναι απαραίτητη για την ολοκλήρωση της ταυτότητάς του. Τα αγόρια συχνά για να μπορέσουν να διαχειριστούν τα συναισθήματα της απώλειας του μπορεί να στρέψουν την επιθετικότητά τους προς τους άλλους, να αναπτύξουν αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά είτε να χαρακτηρίζονται από ανασφάλεια και ανωριμότητα. Ενώ αντιθέτως στα κορίτσια η έλλειψη του πατέρα δημιουργεί διαστρεβλωμένη εικόνα για το αντρικό πρότυπο με αποτέλεσμα να δυσκολεύονται στις σχέσεις τους με το άλλο φύλο. Επίσης τα κορίτσια στρέφουν την επιθετικότητά τους προς τον εαυτό τους, παρουσιάζουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, νιώθουν φόβο εγκατάλειψης και απόρριψης από το αντίθετο φύλο και αισθάνονται ενοχές όταν η σχέση τους δεν εξελίσσεται σωστά. Αυτές οι επιβλαβείς επιδράσεις συμβαίνουν όταν η απουσία του πατέρα είναι είτε

φυσική είτε συναισθηματική. Αντιθέτως, εάν η παρουσία του είναι αισθητή, το παιδί μπορεί να αναπτύξει μία υγιή προσωπικότητα.

1ε. ΣΥΝΟΨΗ

Όταν παρθεί η απόφαση του διαζυγίου οι γονείς δεν πρέπει να το κρατήσουν μυστικό από τα παιδιά αλλά να το ανακοινώσουν αμέσως. Πρέπει να το κάνετε και οι δύο μαζί και όχι χωριστά και να εξηγήσετε στο παιδί ότι δεν φταίει εκείνο και να το διαβεβαιώσετε ότι θα το φροντίζετε και θα το αγαπάτε με τον ίδιο τρόπο, χωρίς όμως να δίνετε ψεύτικες υποσχέσεις. Ο γονιός που είτε πάρει είτε όχι την κηδεμονία πρέπει να καταρτίσει ένα σταθερό πρόγραμμα επισκέψεων με το παιδί. Να συζητήσετε με το παιδί τις ανησυχίες του και να λάβετε υπόψη τις επιθυμίες του. Μπορείτε στη προκειμένη περίπτωση να συμβουλευτείτε και τον παιδίατρο σας. Ο ρόλος του μπορεί να είναι ουσιαστικός, να αξιολογήσει τη συμπεριφορά σας απέναντι στο παιδί και να εντοπίσει προειδοποιητικά σημάδια ή λανθασμένους τρόπους που τυχόν χρησιμοποιείτε στη μεταξύ σας επικοινωνία. Επιπλέον, μπορεί να παραπέμψει εσάς ή το παιδί σε ειδικούς, εάν κρίνει σκόπιμη τη συμβολή τους. Και το σχολείο όμως παίζει σημαντικό ρόλο σε αυτή τη δύσκολη φάση της ζωής του παιδιού. Παρόλο που οι γονείς διστάζουν να το ανακοινώσουν στο σχολείο, πρέπει να ξέρουν καταρχάς ότι οι καθηγητές και οι σχολικοί σύμβουλοι πρέπει να είναι ενήμεροι σχετικά με το θέμα της κηδεμονίας του παιδιού. Επιπλέον, θα πρέπει να γνωρίζουν για να επιστήσουν την προσοχή τους σε πιθανές αλλαγές στη συμπεριφορά του παιδιού και να ενημερώσουν αμέσως τους γονείς. Μη ξεχνάμε ότι το σχολικό περιβάλλον, θα αποτελέσει έναν υγιή χώρο εκτόνωσης, γι' αυτό και δεν θα πρέπει να τον θεωρούμε ασήμαντο.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ

Η μονογονεϊκή οικογένεια που είναι αποτέλεσμα θανάτου, αντιμετωπίζει ένα οριστικό, μη αναστρέψιμο γεγονός, που δεν υπήρξε επιλογή κανενός και που συγκλονίζει βαθύτατα όλα τα μέλη της. Ο γονιός που απομένει να ηγηθεί σε αυτήν, αναγκάζεται να θρηνήσει για το σύντροφό του αλλά και να απαλύνει ταυτόχρονα, όσο μπορεί, τις πληγές των παιδιών του. Όλοι πονούν αφόρητα γιατί πρέπει να αποδεχτούν πολύ πρόωρα το γεγονός του θανάτου αυτού- καθαυτού, ένα γεγονός που οι περισσότεροι άνθρωποι απωθούν πλήρως και ως σκέψη. Για τα παιδιά ο θάνατος του γονέα αποτελεί συνήθως τη πρώτη του συνάντηση με κάτι οριστικό και αμετάκλητο. Εισάγει πολύ νωρίς στη ζωή τους το φόβο της αιφνιδιαστικής και τεράστιας αλλαγής, τις μεταφυσικές αγωνίες, την έννοια του άδικου. Μπορεί μάλιστα στο μέλλον να αμφισβητήσουν με ευκολία τα πάντα, όπως για παράδειγμα τη γονεϊκή εξουσία, τις βασικές αρχές της οικογένειας, τις επιβεβλημένες κοινωνικές συμπεριφορές, ακόμα και το Θεό. (www.akappatou.gr).

Όταν λοιπόν ο θάνατος μας χτυπάει την πόρτα στην οικογένεια και ιδιαίτερα όταν πρόκειται για τον έναν γονιό, δεν ξέρουμε αν θα πρέπει να πούμε όλη την αλήθεια στο παιδί. Αισθανόμαστε αμηχανία, γιατί δεν ξέρουμε αν θα καταλάβει τι σημαίνει θάνατος και αναρωτιόμαστε αν είναι πολύ σκληρό για τη παιδική του ψυχή, να το αντιμετωπίσει. Αφού κληθούμε ως ενήλικες να μιλήσουμε στα παιδιά για το θάνατο, θα πρέπει να τα ενημερώσουμε έγκαιρα και να μην αποκρύψουμε την αλήθεια. Χρησιμοποιούμε συγκεκριμένες λέξεις ή φράσεις όπως «ο μπαμπάς

πέθανε» ή «θάνατος» και όχι διαφορούμενες όπως «πήγε στον ουρανό» ή «τον πήρε ο Θεός», γιατί αυτό μπορεί να τους προκαλέσει σύγχυση. Διαβεβαιώνουμε το παιδί ότι καμία από τις πράξεις του δεν ευθύνονται για το θάνατο του αγαπημένου του προσώπου και ότι τίποτα δεν μπορεί να αποτρέψει αυτό το γεγονός. Επιτρέπουμε στο παιδί να συμμετάσχει στη κηδεία, καθώς είναι μία τελετή αποχαιρετισμού που μπορεί να το βοηθήσει να αποδεχτεί το γεγονός του θανάτου. Βέβαια πρέπει να είναι προετοιμασμένο για το τι θα αντικρίσει και να υποστηρίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της τελετής, από ένα αγαπημένο του πρόσωπο. Η αλλαγή περιβάλλοντος (σπίτι) λίγες μέρες για να μπορέσει το παιδί να ξεπεράσει πιο εύκολα το γεγονός, δεν είναι η καλύτερη λύση. Η υποστήριξη από οικογενειακούς φίλους και συγγενείς, θεωρείται υποχρεωτική και απαραίτητη.

Το γεγονός που ίσως μας διευκολύνει να μιλήσουμε στα παιδιά, είναι αν κατανοήσουμε τον ιδιαίτερο τρόπο που θρηνεί σε κάθε ηλικία το παιδί. Η κατανόηση του παιδιού γύρω από τον θάνατο, οι ιδιαίτερες εκδηλώσεις του στο πένθος και η ικανότητα ανάπτυξης μηχανισμών αντιμετώπισης του πένθους, σχετίζονται με το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκεται τη ψυχοσυναισθηματική του ωριμότητα, τη σχέση που διατηρούσε με τον απόντα γονιό αλλά και από τους χειρισμούς και τις αντιδράσεις του επιζώντα γονέα. Επειδή όλους μας έχει στιγματίσει ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου, σε οποιαδήποτε στιγμή της ζωής μας, δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να υποτιμάμε την αντίληψη του παιδιού, αλλά να του παρέχουμε την κατάλληλη υποστήριξη. Καθώς το παιδί που πενθεί περνάει στα επόμενα αναπτυξιακά στάδια, κατανοεί με διαφορετικό τρόπο την απώλεια του γονέα και την επίδραση που έχει αυτή στη ζωή του.

Από τη βρεφική κιόλας ηλικία υπάρχουν σημάδια θρήνου. Τα βρέφη έως δέκα μηνών είναι ικανά να διαισθάνονται τη θλίψη των ανθρώπων

γύρω τους. Πολλές φορές, μάλιστα, μπορεί να γίνουν δύστροπα, να κλαίνε συχνά χωρίς φανερό λόγο και μερικές φορές να αλλάζουν τις συνήθειες του φαγητού ή του ύπνου τους. Τα μωρά από δέκα μηνών έως δύο ετών καθώς αρχίζουν να συνειδητοποιούν ότι κάτι σοβαρό συμβαίνει μπορεί ξαφνικά να πεισμώσουν και να επιστρέψουν σε συμπεριφορές, που είχαν στη βρεφική τους ηλικία. Τα παιδιά από δύο έως πέντε ετών δεν είναι πλέον πολύ μικρά για να καταλάβουν, όπως νομίζουμε. Σε αυτή την ηλικία η απώλεια του αγαπημένου προσώπου γίνεται αισθητή και τα συναισθήματα που νιώθουν είναι πολύ έντονα. Σε αυτές τις ηλικίες η συμπεριφορά των παιδιών μας μπερδεύει πάρα πολύ. Άλλοτε παίζουν ανέμελα και χαρούμενα και άλλοτε, χωρίς λόγο, αρχίζουν να κλαίνε. Τις περισσότερες φορές ενώ γνωρίζουν ότι το αγαπημένο τους πρόσωπο πέθανε, μπορεί επανειλημμένα να ρωτήσουν που είναι. Νιώθουν δυσπιστία για αυτό που συνέβη και ανησυχούν αν θα χάσουν και άλλα αγαπημένα τους πρόσωπα. Σε αυτή την ηλικία κυριαρχούν στο μυαλό τους και πολλές αρνητικές σκέψεις, όπως ότι ευθύνονται αυτά για το θάνατο του αγαπημένου τους προσώπου, επειδή οι τρόποι συμπεριφοράς τους προς εκείνον δεν ήταν σωστοί. Το δυσάρεστο είναι ότι και σε αυτές τις ηλικίες επιστρέφουν στις βρεφικές συμπεριφορές ή ενώ δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα στην ανάπτυξη της ομιλίας τους, αρχίζουν ξαφνικά να τραυλίζουν. Εάν τα παραπάνω συμπτώματα, τα βιώνουν πολύ τα παιδιά πολύ έντονα και για μεγάλο χρονικό διάστημα, θα ήταν καλύτερο να επισκεφθείτε έναν ειδικό σύμβουλο ψυχικής υγείας.

Ο γονέας θα πρέπει να επιτρέψει στο παιδί να κλάψει, ενώ πολύ ωφέλιμο θα ήταν η συνεχής επίδειξη φωτογραφιών και η αφήγηση ιστοριών του απόντα γονιού. Φανταστικές ερμηνείες, όπως για παράδειγμα «ο μπαμπάς λείπει σε ταξίδι και θα γυρίσει», θα πρέπει να αποφεύγονται, για να μπορέσει το παιδί να ξεπεράσει γρήγορα την απώλεια.

Οι αναμενόμενες αντιδράσεις που πρέπει να περιμένετε μετά το δυσάρεστο γεγονός του θανάτου (3-4 μήνες μετά περίπου) είναι εκρήξεις απελπισίας, οργής και φόβου, οι οποίες άλλοτε αναδύονται σταδιακά και άλλοτε εμφανίζονται απροειδοποίητα. Μπορεί να παρουσιάσουν ακόμα συμπεριφορές απώλειας, να νιώθουν δηλαδή ένα τεράστιο κενό όχι μόνο υλικά και πρακτικά μέσα στο σπίτι, αλλά και στη ψυχή τους. Επιπλέον, κάποια παιδιά παρουσιάζουν κατάθλιψη, συμπεριφορές έντονης ανασφάλειας και προσκολλώνται έντονα στο γονιό που τους απομένει.

2α. ΠΩΣ ΕΝΗΜΕΡΩΝΟΥΜΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ

Αφού επέλθει ο θάνατος του συντρόφου σας πρέπει, πρώτα απ' όλα, να ενημερώσετε έγκαιρα το παιδί με σαφήνεια και ειλικρίνεια. Όσο καθυστερείτε να ενημερώσετε καθώς και οι αόριστες γενικόλογίες προκαλούν στο παιδί δυσπιστία, σύγχυση και ανασφάλεια. Συζητάτε το γεγονός με το παιδί με τρόπο σαφή και κυριολεκτικό και αποφεύγετε τους ευφημισμούς. Η σιωπή μπορεί να το απομονώσει, να το αγχώσει και να φοβηθεί καθώς αναγκάζεται να δώσει τις δικές του ερμηνείες. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης, δίνετε απαντήσεις σε οποιαδήποτε ερώτηση του παιδιού, ακόμα και αν η απάντηση είναι «δεν ξέρω». Απαντάτε όσες φορές χρειαστεί, καθώς το παιδί χρειάζεται αρκετό χρόνο για να μπορέσει να αφομοιώσει το γεγονός. Απαλλάσσετε το παιδί από το βάρος των ενοχών και το διαβεβαιώνετε ότι δεν ευθύνεται αυτό για το γεγονός και ότι δεν θα μπορούσε να κάνει κάτι για να το αποτρέψει. Σεβόμαστε τα συναισθήματα του παιδιού και του επιτρέπουμε να εκφραστεί και του δίνουμε όσο χρόνο χρειάζεται. Ενημερώνετε το παιδί σας για το πως θα είναι η ζωή σας από εδώ και πέρα, όσο και γι' αυτά που θα μείνουν ίδια,

όσο και για εκείνα που θα αλλάξουν. Πρέπει να το βοηθήσετε μέσα από διάφορες καθημερινές πράξεις να ξεπεράσει πιο εύκολα και γρήγορα την απώλεια. Ενδεικτικά, αν πούμε «ο μπαμπάς δεν θα σε πηγαίνει πια στο σχολείο» είναι μία απότομη αλλαγή. Ενώ αν πούμε «θα σε πηγαίνω εγώ» δημιουργούμε μια αίσθηση συνέχειας. Το πιο σημαντικό και βασικό απ' όλα είναι να καθησυχάσετε το παιδί και να το διαβεβαιώσετε ότι σκοπεύετε να παραμείνετε κοντά του.

2β. ΠΩΣ ΘΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΕΤΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Μετά το θάνατο του συντρόφου σας, είναι περιττό να προσπαθήσετε να ξεπεράσετε τη θλίψη σας άμεσα και γρήγορα. Ο θρήνος είναι μία βασική λειτουργία που πρέπει να ολοκληρωθεί και το χρονικό διάστημα που διαρκεί το πένθος, ποικίλει από λίγους μήνες έως και μερικά χρόνια, ανάλογα με κάποιους υποκειμενικούς παράγοντες. Ένας παράγοντας είναι η σχέση που υπήρχε ανάμεσα στον απόντα γονιό και το παιδί, καθώς καθορίζει και τη διάρκεια του πένθους. Επειδή τα παιδιά θα νιώσουν πολύ μεγάλη ανασφάλεια, ίσως φερθούν με τρόπο που μέσα στη θλίψη σας θεωρήσετε ιδιαίτερα εγωιστικό. Η απώλεια του ενός γονέα συνιστά στα παιδικά μάτια απειλή για την ίδια τους την ύπαρξη. Τα παιδιά δυσκολεύονται να εκφράσουν τα συναισθήματά τους αλλά και να ζητήσουν στήριξη. Ο θρήνος εκδηλώνεται μέσα από τη σκέψη, τα συναισθήματα, το σώμα και τη συμπεριφορά τους. Μη ξεχνάτε ότι τα παιδιά θρηνούν με διαφορετικό τρόπο από ότι οι ενήλικες και τα συμπτώματα του θρήνου κρύβονται και επανέρχονται πολλές φορές, καθώς το παιδί προσπαθεί να αφομοιώσει το γεγονός και αποδίδει νέο νόημα στην απώλεια. Η αποδυνάμωση της θλίψης δε στηρίζεται σε χρονοδιαγράμματα ούτε ακολουθεί σταθερή πορεία ύφεσης. Παρόλο που

ο χρόνος λειτουργεί ως λύτρωση και εσείς και τα παιδιά, χρειάζεστε τον δικό σας προσωπικό χρόνο προσαρμογής. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι πρέπει να δείχνετε συνέχεια θλιμμένοι, αλλά να προσπαθείτε να ψυχαγωγείτε τα παιδιά σας με διάφορους τρόπους. Η ψυχρή, αδιάφορη και παθητική στάση των παιδιών δείχνει συνήθως ότι έχουν σοκαριστεί και ότι επιδιώκουν να εμποδίσουν τα συναισθήματά τους να αναδυθούν. Σεβαστείτε αυτή τη συμπεριφορά τους και αρχίστε να εκφράζετε τα συναισθήματά σας, ώστε και εκείνα με τη σειρά τους να σας μιμηθούν. Πολλά παιδιά, από την άλλη, δηλώνουν «μακάβριο ενδιαφέρον», μια φυσιολογική αντίδραση, για την οποία δεν χρειάζεται να νιώθετε παράξενα και αμήχανα. Αν όμως το παιδί αποκτήσει εμμονές, καλύτερα είναι να ζητήσετε τη βοήθεια από έναν ειδικό.

Φροντίστε σταδιακά η οικογένεια να επανέλθει στους φυσιολογικούς της ρυθμούς. Τα παιδιά είναι πολύ εύκολο σε αυτή τη φάση να επαναστατήσουν και στο εξής να αρνούνται πολλές οικογενειακές ή προσωπικές συνήθειες (για παράδειγμα, ώρες φαγητού). Θα πρέπει να επιμένετε ώστε το παιδί να αντιληφθεί ότι η μεγάλη σας απώλεια δεν σημαίνει πως και η ζωή σταματά. Συχνές φράσεις που εκστομίζουν τα παιδιά πάνω στα νεύρα τους όπως «μακάρι να είχες πεθάνει εσύ και όχι εκείνος», πρέπει να τις αντιμετωπίζετε με ψυχραιμία. Μπορείτε να απαντήσετε με λογικό και ήρεμο τρόπο χρησιμοποιώντας φράσεις όπως «ο γονιός θέλει πάντα το καλό του παιδιού του και ο πατέρας/η μητέρα σου θα συμφωνούσε μαζί μου». Τέλος, εάν από την οικογένεια «έφυγε» ο πατέρας, καλό θα ήταν ο αδελφός ή κάποιο συγγενικό πρόσωπο, να αναλάβει επικουρικά το ρόλο του πατέρα. Αυτό θα λειτουργήσει θετικά, ώστε το παιδί μεγαλώνοντας να έχει ένα αντρικό πρότυπο στη ζωή του. Το ίδιο ισχύει αντίστοιχα και για τη μητέρα.

2γ. ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Το παιδί που βιώνει την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου, αντιμετωπίζει τέσσερα βασικά στάδια πένθους. Την άρνηση, το θυμό, τη θλίψη και την αποδοχή. Το πρώτο στάδιο, λοιπόν, είναι η άρνηση. Σε αυτό το στάδιο το παιδί αρνείται να πιστέψει ότι δεν θα ξαναδεί αυτόν που πέθανε και περιμένει ότι θα ξαναγυρίσει. Στο επόμενο στάδιο, το θυμό, το παιδί εκφράζει έντονα συναισθήματα θυμού, μέσα από κακή συμπεριφορά και βίαια ξεσπάσματα. Νιώθει εγκατάλειψη και ενοχή, κατηγορεί τον εαυτό του για την απώλεια αλλά και το πρόσωπο που πέθανε και δεν ικανοποιεί πλέον τις ανάγκες του. Στο τρίτο στάδιο, τη θλίψη, το παιδί πενθεί με το δικό του τρόπο. Κλαίει, κλείνεται στον εαυτό του, δυσκολεύεται να κοιμηθεί και δεν έχει διάθεση για δραστηριότητες που παλιά το ευχαριστούσαν. Το τελευταίο στάδιο, που είναι η αποδοχή, το παιδί σταδιακά ηρεμεί και επιστρέφει στις παλιές του συνήθειες. Επαναπροσδιορίζει τη θέση του στο κόσμο και τη σχέση του με το νεκρό. Μαθαίνει πώς να θυμάται το πρόσωπο που πέθανε, να προχωρά και να συνεχίζει τη ζωή του μέσα από την απώλεια.

2δ. ΘΡΗΝΟΣ

Όσο περίεργο και αν μας φαίνεται ή ακούγεται τα παιδιά θρηνούν και πολλές φορές δεν το αντιλαμβανόμαστε, γιατί θρηνούν πολύ διαφορετικά από τους ενήλικες. Άλλωστε κάθε παιδί έχει το δικαίωμα να θρηνεί την απώλεια του αγαπημένου του προσώπου. Καταρχήν, κάθε παιδί έχει το δικό του τρόπο να θρηνεί. Δεν υπάρχει ούτε σωστός ούτε λάθος τρόπος. Ο θρήνος είναι μία απόλυτα φυσιολογική αντίδραση που θα βοηθήσει το παιδί να αποδεχθεί πιο εύκολα τη πραγματικότητα της απώλειας καθώς και να προσαρμοστεί σε αυτήν. Τα παιδιά θρηνούν κατά διαστήματα. Άλλοτε δηλαδή ξεσπούν σε κλάματα και άλλοτε με την ίδια ευκολία ξεκαρδίζονται στα γέλια. Αυτό συμβαίνει, γιατί τα παιδιά δεν μπορούν να αντέξουν τα οδυνηρά συναισθήματα για αρκετό χρονικό διάστημα. Βέβαια, αυτή η εναλλασσόμενη αντίδραση τους δεν φανερώνει ούτε ότι αδιαφορούν ούτε ότι έχουν ξεπεράσει τη θλίψη τους. Ο θρήνος είναι μία μακρόχρονη διεργασία, η οποία για τα παιδιά δεν έχει καθορισμένο τέλος, αλλά αναβιώνει στα επόμενα στάδια ανάπτυξης του. Σημαντικές αλλαγές που αφορούν τη νοητική του ανάπτυξη, τη συναισθηματική και κοινωνική του ζωή, ξαναφέρνουν στην επιφάνεια το θρήνο δίνοντας στο παιδί την ευκαιρία να βρει νέο νόημα στην απώλεια που έζησε. Τα παιδιά επειδή δεν μπορούν να εκφράσουν το θρήνο τους με λόγια, διότι- ιδιαίτερα στη προσχολική ηλικία- η λεκτική ικανότητα δεν είναι αρκετά ανεπτυγμένη, εκφράζονται μέσα από το παιχνίδι τους, τις ζωγραφιές, αλλά και από τις αλλαγές στη συμπεριφορά τους. Επίσης, τα παιδιά δυσκολεύονται να ζητήσουν στήριξη επειδή και οι συγγενείς τους είναι απορροφημένοι από το δικό τους πόνο, αλλά και επειδή φοβούνται ότι αν αναζητήσουν στήριξη από τους συνομηλίκους, θα τους απορρίψουν επειδή διαφέρουν. (www.ioannina.med).

Ο θρήνος στα παιδιά μπορεί να εκδηλωθεί είτε μέσω της θλίψης είτε μέσω ξεσπασμάτων θυμού ή κλάματος, τις περισσότερες φορές για ασήμαντους λόγους. Το παιδί μπορεί να εκδηλώσει διάφορους φόβους, όπως να φοβάται να αποχωριστεί τα αγαπημένα του πρόσωπα ή να φοβάται το σκοτάδι. Να παρατηρηθούν αλλαγές στις καθημερινές του συνήθειες (π.χ. ύπνος) ή στη συμπεριφορά του (π.χ. απομόνωση ή εσωστρέφεια). Όπως έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενο υποκεφάλαιο, υπάρχει περίπτωση το παιδί να επιστρέψει σε συμπεριφορές προηγούμενων σταδίων ανάπτυξης (βρεφική ηλικία), να αναζητά επίμονα το άτομο που πέθανε ή να νιώθει ενοχές για το θάνατο του αγαπημένου του προσώπου. Η εκδήλωση του θρήνου μπορεί να συνοδευτεί και από σωματικά συμπτώματα (π.χ. στομαχικές διαταραχές). (www.ioannina.med).

Για να στηρίξουμε το παιδί που θρηνεί, πρέπει πρώτα να κατανοήσουμε τις ανάγκες του. Όπως ότι πρέπει να το βοηθήσουμε να κατανοήσει τι ακριβώς συνέβη στο αγαπημένο του πρόσωπο και γιατί και να εκφράσει τα συναισθήματά του. Να διατηρήσει ζωντανή την ανάμνηση του αγαπημένου του προσώπου, να αισθάνεται ότι μπορεί να συνεχίσει τη ζωή του και να επενδύσει σε άλλες σχέσεις και φυσικά να δέχεται στήριξη από το περιβάλλον του. Αφού λοιπόν κατανοήσουμε τις ανάγκες του παιδιού που θρηνεί, μπορούμε να το στηρίξουμε είτε ενισχύοντας τη συμμετοχή του στο οικογενειακό πένθος είτε εξασφαλίζοντας τη συνέχεια και τη σταθερότητα στη ζωή του. (www.ioannina.med).

2ε. ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ

Η φάση της νοσταλγίας είναι το επόμενο φυσικό στάδιο της διαδικασίας του πένθους. Τα παιδιά συνεχίζουν για αρκετό καιρό να μιλούν για το αγαπημένο τους πρόσωπο που χάθηκε και θυμούνται πράγματα που έκαναν μαζί ή αναπολούν τις στιγμές που έχουν μοιραστεί. Η διεργασία της νοσταλγίας είναι σημαντική για να ξεπεράσουμε την απώλεια. Κανένας δεν βυθίζεται στις αναμνήσεις για να κάνει κακό στον εαυτό του, αλλά για να αφομοιώσει τη πραγματικότητα της απώλειας και να επανέλθει στη προηγούμενη κατάσταση, για να μπορέσει να ανασυγκροτηθεί μετά την απώλεια ενός κομματιού του εαυτού του. Δηλαδή, τα παιδιά δένονται με ό,τι τα περιβάλλει. Οι άνθρωποι, αλλά και τα αντικείμενα, τα έπιπλα, οι τοίχοι είναι σημεία αναφοράς. Όταν είναι μικρά, τα πράγματα είναι κάτι σαν προέκταση του εαυτού τους. Ότι τα περιστοιχίζει αποτελεί μέρος της ταυτότητας τους. Κάθε απώλεια είναι απώλεια ενός κομματιού του εαυτού τους. Η νοσταλγία, λοιπόν, είναι μία διεργασία επανόρθωσης. (Αρετή Καραμανιάν. Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2004).

2στ. ΠΩΣ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΒΟΗΘΗΣΟΥΝ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ

Το σχολικό περιβάλλον αποτελεί για το παιδί περιβάλλον εκτόνωσης. Όταν, λοιπόν, ένα δυσάρεστο γεγονός εξελίσσεται στο οικογενειακό τους περιβάλλον (στη προκειμένη περίπτωση απώλεια αγαπημένου προσώπου), το σχολείο μπορεί να λειτουργήσει θετικά. Πολλοί εκπαιδευτικοί νιώθουν ανίσχυροι όταν καλούνται να στηρίξουν έναν μαθητή που βιώνει μία αιφνίδια ή οδυνηρή απώλεια. Τις περισσότερες φορές είναι καλύτερο να προηγηθεί ενημέρωση και ενίσχυση προς τους εκπαιδευτικούς από κάποιον επαγγελματία ψυχικής υγείας. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να γνωρίζουν ότι οι ίδιοι λειτουργούν ως πρότυπα συμπεριφοράς. Η επιλογή της σιωπής δεν είναι ενδεδειγμένη, καθώς αποθαρρύνει τον μαθητή του, του δημιουργεί αίσθημα μοναξιάς και απελπισίας, χωρίς καθόλου να τον βοηθά να εκφράσει και να εκτονώσει τη θλίψη του.

Αν κάποιος εκπαιδευτικός βρεθεί αντιμέτωπος με ένα τέτοιο περιστατικό, θα πρέπει να γνωρίζει πως πρέπει να συμπεριφέρεται στο παιδί. Πρώτα απ' όλα ο γονιός πρέπει να ενημερώσει το δάσκαλο/παιδαγωγό του παιδιού τους επαρκώς για το γεγονός, όπως και για τον τρόπο που αντιμετώπισε το γεγονός το άμεσο περιβάλλον του παιδιού. Να ενημερώσει ακόμα και για πρόσθετα προβλήματα που ενδεχομένως προέκυψαν και ίσως να επιφέρουν σημαντικές αλλαγές στη ζωή του παιδιού (π.χ. οικονομικά). Με τη σειρά του ο εκπαιδευτικός πρέπει να εξηγήσει στο γονιό τη προσέγγιση που σκοπεύει να εφαρμόσει και να δώσει συγκεκριμένες μεθόδους, σχετικά με τη στάση του απέναντι στο παιδί. Πάντα όμως να θυμάται, ότι ο γονιός είναι ένας ενήλικας που πενθεί και πονά. Να είναι ευέλικτος, υπομονετικός, αλλά σταθερός στις

βασικές του θέσεις. Ως εκπαιδευτικός πρέπει να διατηρείτε επαφή με την οικογένεια, ώστε να ενημερώνετε για ότι θεωρείτε χρήσιμο και να ανταλλάσσετε πληροφορίες. Αφού, λοιπόν, διευθετηθούν οι σημαντικές λεπτομέρειες ανάμεσα στον παιδαγωγό και τον γονιό, ο εκπαιδευτικός πρέπει να επικοινωνήσει με το παιδί πριν από την επιστροφή του στη τάξη- αν αυτό είναι εφικτό γιατί το παιδί μπορεί να είναι προσχολικής ηλικίας και η λεκτική του ικανότητα να μην είναι αρκετά ανεπτυγμένη. Πρέπει να αποδεχτείτε τις δυσκολίες του παιδιού και να του υποδεικνύετε ότι το να εκφράζει τα συναισθήματά του, είναι απολύτως φυσιολογικό και αποδεκτό. Δείξτε του την αγάπη και την αποδοχή σας και μεταδώστε του με τη στάση σας ότι δεν ευθύνεται το ίδιο για ότι έγινε. Να του δίνετε ευκαιρίες να χαμογελά, ώστε να κατανοήσει ότι έχει το δικαίωμα να εξακολουθεί να χαίρεται και να διασκεδάζει. Να σέβεστε την επιθυμία του να σιωπήσει και να το διευκολύνετε μέσα από διάφορους τρόπους (π.χ. επίδειξη φωτογραφιών) να θυμάται το αγαπημένο του πρόσωπο. Φροντίστε οι σχέσεις με τους συμμαθητές του να διατηρηθούν ή να συσφιχθούν. Βασικό όλων είναι να μη ξεχνάτε ότι πρόκειται για ένα ευαίσθητο ζήτημα και ότι πάνω απ' όλα προηγείται η ψυχική υγεία του παιδιού.

2ζ. ΣΥΝΟΨΗ

Για το συγκεκριμένο θέμα αυτό που χρειάζεται να θυμόμαστε είναι ότι η αλήθεια δεν προκαλεί τόσο μεγάλη αγωνία, γιατί το παιδί μπορεί να μιλήσει ελεύθερα, να ξαναβρεί τον εαυτό του, να κάνει τις ερωτήσεις που χρειάζεται, ώστε να καταλάβει και να αποσαφηνίσει. Κατά επέκταση, όταν χρειαστεί να μιλήσουμε στο παιδί για το θάνατο ενός αγαπημένου του προσώπου έχουμε τους ακόλουθους βασικούς κανόνες στο μυαλό μας. Πρώτον, ενημερώνουμε το παιδί σύμφωνα με το επίπεδο κατανόησης του και τις ανάγκες του για πληροφόρηση εκείνη τη δεδομένη στιγμή. Δεύτερον, δίνουμε διαρκώς τη δυνατότητα να επιλέγει το ίδιο με ποιο τρόπο και σε ποιο βαθμό επιθυμεί να βρίσκεται στο πλευρό του αγαπημένου του και να συμμετέχει στη φροντίδα του. Τρίτον, είμαστε έτοιμοι να το συνοδεύσουμε και να το στηρίξουμε σε όλη τη διάρκεια της εμπειρίας του θανάτου ενός αγαπημένου του ανθρώπου που συμβαίνει μέσα σε συνθήκες σεβασμού, αξιοπρέπειας και ανθρωπιάς. Αν τα παραπάνω ισχύσουν να είστε σίγουροι ότι αυτός ο θάνατος δεν θα φανεί τόσο απρόσωπος και τρομερός. Αντίθετα, θα αποτελέσει την πολυτιμότερη κληρονομιά για ένα παιδί που πρέπει να μάθει να ζει με την απουσία ενός πολύ δικού του ανθρώπου. (Αρετή Καραμανιάν. Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2004).

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΥΠΑΝΤΡΕΣ ΜΗΤΕΡΕΣ

Τα τελευταία χρόνια ένας συνηθισμένος τύπος μονογονεϊκής οικογένειας, ο οποίος είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στις δυτικές κοινωνίες, είναι εκείνος που αποτελείται από την ανύπαντρη μητέρα και το παιδί. Οι γυναίκες δηλαδή προτιμούν να δημιουργήσουν έξω από τα πλαίσια του γάμου-αν και στην εποχή μας δεν είναι απαραίτητος ο γάμος για να δημιουργηθεί οικογένεια- μια οικογένεια που αποτελείται από εκείνες και τα παιδιά τους, με ολοκληρωτική απουσία του πατέρα. Αυτός ο τύπος της οικογένειας δημιουργείται είτε με τον φυσιολογικό τρόπο και απλά η μητέρα δεν επιθυμεί την παρουσία του πατέρα στην ανατροφή του παιδιού είτε μέσω της εξωσωματικής γονιμοποίησης καθώς και μέσω της υιοθεσίας. Σε μερικές όμως περιπτώσεις δημιουργείται εξαιτίας κάποιων αρνητικών γεγονότων που συμβαίνουν στη ζωή μια γυναίκας, όπως είναι ο βιασμός. Όταν συμβεί αυτό κάποιες γυναίκες επιθυμούν αντί να προβούν σε έκτρωση να κρατήσουν το παιδί και να το μεγαλώσουν. Ανύπαντρες όμως μητέρες θεωρούνται και κάποιες γυναίκες που απέκτησαν παιδί κατά τη διάρκεια της εφηβείας και θέλησαν να το μεγαλώσουν μόνες τους, με τη βοήθεια της οικογένειας τους.

Θεωρείται ότι οι ανύπαντρες μητέρες βρίσκονται σε ιδιαίτερο κίνδυνο για προβλήματα σχετικά με την ανατροφή των παιδιών τους. Αν και ένας σημαντικός αριθμός παιδιών σε μονογονεϊκές οικογένειες ζουν με μητέρες οι οποίες δεν έχουν ποτέ παντρευτεί, υπάρχουν ελάχιστες μελέτες για αυτή τη μορφή οικογένειας και οι περισσότερες επικεντρώνονται στην εφηβική μητρότητα, η οποία από μόνη της έχει μια

σειρά από θέματα. Οι ανύπαντρες μητέρες εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά απόρριψης στην ανατροφή των παιδιών τους, συγκριτικά με άλλους τύπους οικογενειών, και χαμηλότερη επίβλεψη και έλεγχο στα παιδιά τους από ότι οι μητέρες σε οικογένειες με δύο γονείς. Ο γονικός τύπος των ανύπαντρων μητέρων απεικονίζει τα ψυχικά προβλήματα υγείας και τις ανησυχίες που διαπερνούν τη σχέση μητέρας-παιδιού. Για παράδειγμα οι νεαρές ανύπαντρες μητέρες συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο στα βρέφη τους και στις σχέσεις τους. Τα αποτελέσματα των δυσκολιών της ανατροφής από ανύπαντρους γονείς, στη προσαρμογή των παιδιών, είναι ασαφή. Σαν νήπια, τα αγόρια που ζουν με ανύπαντρες μητέρες έχουν υψηλότερα ποσοστά προβλημάτων εξωστρέφειας και εσωστρέφειας, σε σχέση με εκείνα από άλλους τύπους οικογενειών, αλλά οι διαφορές δεν προκύπτουν πριν από τη νηπιακή ηλικία. Οι μελέτες μακροπρόθεσμων επιδράσεων αντιπροσωπευτικών δειγμάτων ανύπαντρων μητέρων, είναι απολύτως απαραίτητες. (Peter K. Smith & Graig H. Hart, 2002).

Στην περίπτωση λοιπόν μίας τέτοιας μορφής μονογονεϊκής οικογένειας, δεν θα πρέπει να κρύβεται η αλήθεια από το παιδί. Ανάλογα με την ηλικία του παιδιού, θα πρέπει να ενημερώνεται καταλλήλως για την οικογενειακή του κατάσταση. Δηλαδή στη προσχολική ηλικία, είναι ικανό να κατανοήσει ότι σε σχέση με άλλα παιδιά, η δική του οικογένεια δεν έχει μπαμπά αλλά μόνο μαμά. Όσο μεγαλώνει, η μητέρα μπορεί να του εξηγεί όλο και περισσότερο τη κατάσταση, ανάλογα με το βαθμό της ωριμότητας του. Και βέβαια όταν ενηλικιωθεί να γνωρίζει όλη την αλήθεια αλλά και τους πραγματικούς λόγους που οδήγησαν τη μητέρα του να επιλέξει να μεγαλώσει μόνη της ένα παιδί. Η μητέρα σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να δώσει την αίσθηση στο παιδί της ότι είναι διαφορετικό από τα υπόλοιπα παιδιά. Τέλος, η μητέρα δεν πρέπει να μιλάει με αρνητικά λόγια για τον απόντα πατέρα-σε περίπτωση που το

παιδί δεν είναι αποτέλεσμα εξωσωματικής γονιμοποίησης- αλλά να προσπαθεί, όσο είναι εφικτό, να δημιουργήσει μία ιδεατή εικόνα στο παιδί για το πρόσωπο του. Και βέβαια να είναι προετοιμασμένη για το ενδεχόμενο ότι το παιδί στο μέλλον μπορεί να αναζητήσει το βιολογικό του πατέρα.

3α. Η ΑΠΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ

Ο ρόλος του πατέρα στη συναισθηματική εξέλιξη και ωρίμανση του παιδιού είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την ομαλή ανάπτυξη της ψυχικής του υγείας. Στη περίπτωση του διαζυγίου, το παιδί που ζει με τη μητέρα του, έχει τη δυνατότητα να τον βλέπει όποτε επιθυμεί. Ενώ στη περίπτωση του θανάτου, ζει με τις αναμνήσεις-αν πρόλαβε να ζήσει κάποια χρόνια μαζί του- ή σχηματίζει μία ιδεατή εικόνα μέσω των εικόνων και των αφηγήσεων. Τι γίνεται όμως στη περίπτωση που το παιδί μεγαλώνει με την ανύπαντρη μητέρα του και δεν ξέρει πώς να σχηματίσει την εικόνα του πατέρα του; Και είναι αναμενόμενο η μητέρα να μην μπορεί να περιγράψει στο παιδί της με τον κατάλληλο τρόπο τη φιγούρα του πατέρα του και ειδικά στη περίπτωση της εξωσωματικής γονιμοποίησης. Πώς θα μεγαλώσει λοιπόν το παιδί σωστά με την έλλειψη του αντρικού προτύπου;

Τα παιδιά από τη στιγμή της γέννησης τους προσκολλώνται βιολογικά και συναισθηματικά στη μητέρα τους. Ο πατέρας είναι εκείνος που θα αναλάβει στη συνέχεια μέσω των διαδικασιών της ταύτισης, της μίμησης και της ενίσχυσης, να συμβάλει καθοριστικά στη κοινωνικοποίηση του παιδιού καθώς και στην ανάπτυξη της ταυτότητας του. Δεν είναι τυχαίο ότι η αυξημένη παραβατική συμπεριφορά των ανήλικων αλλά και των

ενήλικων, οφείλεται στην απουσία του πατρικού προτύπου κατά τη διάρκεια της παιδικής τους ηλικίας. Η έλλειψη του πατέρα, μάλιστα, μπορεί να συμβάλλει σε μειωμένη μαθητική απόδοση, αυξημένη επιθετικότητα και σε προβλήματα προσαρμογής τόσο στο σχολείο όσο και σε άλλα κοινωνικά πλαίσια.

Είναι λογικό τα αγόρια να έχουν ανάγκη ένα πατρικό πρότυπο κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης τους, για να το χρησιμοποιήσουν ως πρότυπο ταύτισης και ανακάλυψης της ανδρικής τους ταυτότητας. Η έλλειψη του, τα οδηγεί σε αναζήτηση άλλων στερεοτύπων ανδρικής συμπεριφοράς, όπως να μιμηθεί, για παράδειγμα, κάποιους ήρωες από την τηλεόραση ή κάποιους συμμαθητές του από το σχολείο, οι οποίοι είναι γνωστοί για τη σκληρή και δυνατή προσωπικότητά τους. Για να μπορέσουν να διαχειριστούν τα συναισθήματα αυτής της απώλειας συχνά στρέφουν την επιθετικότητά τους προς τους άλλους και αναπτύσσουν αντικοινωνική συμπεριφορά. Διακατέχονται από ανασφάλεια και ανωριμότητα, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και εμπιστοσύνη στον εαυτό τους, δυσκολεύονται στις σχέσεις με τους συνομηλίκους τους και αναζητούν λανθασμένα πατρικά υποκατάστατα. Σε μια προσπάθεια επιβεβαίωσης του ανδρισμού του μπορεί να οδηγηθεί σε ακραίες μορφές συμπεριφοράς, όπως για παράδειγμα παραβατικότητα. Σε αυτό το στάδιο της επιβεβαίωσης, υπάρχει περίπτωση να απομακρυνθεί από τη μητέρα του, θεωρώντας υπαίτια για την απουσία του πατέρα από τη ζωή του. Έτσι αποστασιοποιείται και αρνείται οποιαδήποτε σχέση μαζί της, δημιουργώντας ένα αίσθημα αδιεξόδου σχετικά με τη μελλοντική έκβαση της σχέσης τους.

Όσον αφορά τα κορίτσια, η απουσία του πατέρα στη ζωή τους, λειτουργεί διαφορετικά, από ότι στα αγόρια. Καταρχήν η σχέση του κοριτσιού με τον πατέρα αποτελεί μία βάση, πάνω στην οποία χτίζεται η εικόνα του για το αντίθετο φύλο. Μέσω αυτής της σχέσης σχηματίζει

εικόνα αλλά και αντίληψη, η οποία θα τη βοηθήσει μελλοντικά να επιλέξει τον κατάλληλο σύντροφο αλλά και τον πατέρα των παιδιών της. Το αντρικό πρότυπο λειτουργεί ως στήριξη στη θηλυκότητά τους, καθώς η συμπεριφορά του πατέρα στηρίζει και επιβεβαιώνει τη θηλυκή τους ταυτότητα. Πολλά κορίτσια που δεν βιώνουν σε καθημερινή βάση μια σχέση αλληλεπίδρασης και τρυφερότητας με τον πατέρα τους συμπεριφέρονται αργότερα ως «αγοροκόριτσα», αφού νιώθουν βαθιά μέσα τους υποτιμημένη τη θηλυκή υπόσταση της προσωπικότητάς τους. Η έλλειψη, επομένως, του πατέρα δημιουργεί στα κορίτσια μία διαστρεβλωμένη εικόνα για το αντρικό πρότυπο, με αποτέλεσμα να δυσκολεύονται στις σχέσεις τους με το άλλο φύλο. Στρέφουν την επιθετικότητά τους προς τον εαυτό τους, παρουσιάζουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και νιώθουν φόβο εγκατάλειψης και απόρριψης από το αντίθετο φύλο. Είναι συνηθισμένο πολλά κορίτσια να αρνούνται κάποια θηλυκά στοιχεία της προσωπικότητάς τους, εξαιτίας αυτής της έλλειψης.

Η απουσία του αντρικού προτύπου σε μία οικογένεια μπορεί να αναπληρωθεί από ένα τρίτο συγγενικό πρόσωπο, όπως είναι ο θείος ή ο παππούς. Πρέπει πάντως να επιλεγεί μία σταθερή και ισορροπημένη προσωπικότητα για αυτό το ρόλο, που δεν θα δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα από εκείνα που καλείται να επιλύσει. Επιβάλλεται όμως η σχέση να είναι στενή συγγενική, ώστε να μην υπάρχουν πολλές πιθανότητες το άτομο να παραιτηθεί από αυτό το ρόλο και το παιδί να βιώσει μία δεύτερη εγκατάλειψη-δεδομένου ότι από τη στιγμή που δεν έχει γνωρίσει πατέρα το παιδί το έχει βιώσει εξ αρχής σαν εγκατάλειψη και απόρριψη. Αν δεν υπάρχει το κατάλληλο άτομο για το συγκεκριμένο ρόλο στο άμεσο περιβάλλον ή δεν μπορεί να είναι μόνιμα διαθέσιμο στη καθημερινότητα της μητέρας και του παιδιού, θα ήταν καλύτερα να βρεθεί ένα θετικό αντρικό πρότυπο, το οποίο θα καταφέρει να

λειτουργήσει με επιτυχία, ως μία δεύτερη δίοδος επικοινωνίας για το παιδί.

3β. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΝΥΠΑΝΤΡΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

Μία ανύπαντρη μητέρα καλείται να ανταποκριθεί σε δύο ρόλους (μητέρα-πατέρα) για χάρη του παιδιού της. Πρέπει να είναι αρκετά δυνατή ώστε να μπορέσει να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ανατροφής του παιδιού της. Θα πρέπει να οργανώνει τη ζωή της με προγραμματισμό για να μπορέσει να προφυλαχθεί από το συναισθηματικό και οικονομικό χάος, που παραμονεύει στις περισσότερες οικονομικά αδύναμες και μοναχικά οικογένειες. Μπορεί να επιλέγει επαγγελματικές ενασχολήσεις με ελαστικό ωράριο, το οποίο θα έχει τη δυνατότητα να προσαρμόζει ανάλογα με τις ανάγκες του παιδιού. Επειδή είναι ο μοναδικός γονέας έχει ιδιαίτερη σημασία να είναι σχεδόν διαρκώς παρούσα στη ζωή του παιδιού και αυτό βέβαια είναι αδύνατο αν το επάγγελμά της είναι με άκαμπτο ωράριο. Φυσικά θα πρέπει να βρει και εναλλακτικές λύσεις οι οποίες θα τη βοηθήσουν παράλληλα να αυξήσει το εισόδημα της. Η διατήρηση σταθερών αρχών και ωραρίων στη καθημερινότητά σας θα βοηθήσει το παιδί από μικρή ηλικία να μάθει να σέβεται κάποια όρια, ενώ αν δίνετε συνέχεια πρωτοβουλίες και του επιτρέπετε να συναναστρέφεται με συνομήλικα παιδιά, θα του δώσετε την ευκαιρία να αναπτύξει αυτονομία. Φροντίστε να επιδιώξετε να έχετε σχέσεις με ολοκληρωμένες οικογένειες, ώστε το παιδί να έχει επαφή και επικοινωνία και με αυτές τις μορφές οικογένειας. Αν μεγαλώσει χωρίς φίλους και δεν γνωρίσει και άλλους ξεχωριστούς τύπους οικογενειών ίσως στο μέλλον απορρίψει τα κοινωνικά πρότυπα, τα οποία μία μητέρα πιστεύει ότι είναι σωστό να ενταχθεί το παιδί της.

Ως ανύπαντρη μητέρα δεν θα πρέπει να ξεχνάτε ότι είστε ο μόνος γονέας στη ζωή του παιδιού σας άρα και το σημαντικότερο πρόσωπο για αυτό. Θα πρέπει να του υπενθυμίζετε συχνά πόσο το αγαπάτε αλλά και να του μιλάτε με θετικό τρόπο, καθώς οι σκληρές εκφράσεις μπορεί να έχουν ιδιαίτερα επιβλαβείς συνέπειες για την αυτοεκτίμησή του. Να αφιερώνετε χρόνο για να συζητάτε με το παιδί σας και να το ενθαρρύνετε να μοιράζεται μαζί σας τις σκέψεις και τα συναισθήματά του. Καλό θα είναι διάφορα προβλήματα που αντιμετωπίζετε να μην τα αφήνετε να επηρεάζουν τον τρόπο συμπεριφοράς απέναντι στο παιδί σας. Σε αυτές τις περιπτώσεις, συνίσταται και η στήριξη από παιδοψυχολόγο, ο οποίος με τις κατάλληλες συμβουλές μπορεί να βοηθήσει και το παιδί αλλά και να υποδείξει στη μητέρα σωστούς τρόπους αντιμετώπισης. Φυσικά θα πρέπει να ενημερώνεται και το σχολικό περιβάλλον του παιδιού για την οικογενειακή του κατάσταση ώστε ο παιδαγωγός του να συμπεριφέρεται ανάλογα(δεν μπορούμε να αναφέρουμε στο παιδί ένα ανύπαρκτο πρόσωπο, πόσο μάλλον που το συγκεκριμένο τους δημιουργεί και ένα αίσθημα κενού. Ειδικά σε παιδιά προσχολικής ηλικίας τα οποία αρχίζουν να συνειδητοποιούν ότι η δική τους οικογένεια είναι διαφορετική από των υπόλοιπων παιδιών). Γενικά να θυμάστε ότι η απόφαση που πήρατε, να μεγαλώσετε δηλαδή μόνη σας ένα παιδί, είναι πολύ σημαντική και θα πρέπει προτεραιότητα να έχει το παιδί σας ώστε να αναπτυχθεί συναισθηματικά όσο πιο ομαλά γίνεται.

3γ. ΑΝΥΠΑΝΤΡΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ

Μία άλλη μορφή μονογονεϊκής οικογένειας η οποία υπάρχει στις χώρες του εξωτερικού είναι εκείνη που αποτελείται από έναν ανύπαντρο πατέρα και το παιδί. Δηλαδή πολλοί άντρες μέσω της διαδικασίας της υιοθεσίας αναλαμβάνουν να μεγαλώσουν μόνοι τους ένα παιδί. Φυσικά και η απουσία της μητέρας έχει αρνητικές επιπτώσεις στη ζωή του παιδιού, όπως άλλωστε και η απουσία του πατέρα. Δυστυχώς επειδή στην Ελλάδα είτε είναι πολύ λίγοι οι άντρες που έχουν επιλέξει να μεγαλώσουν μόνοι τους ένα παιδί-και αυτό γίνεται συνήθως όταν επέρχεται η απώλεια της μητέρας και αναγκάζονται να τα μεγαλώσουν μόνοι τους, συνήθως με τη βοήθεια κάποιου συγγενικού ή φιλικού προσώπου- είτε επειδή αυτό το θέμα είναι ακόμα πρωτόγνωρο για τα ελληνικά δεδομένα, δεν υπάρχουν ακόμα αρκετά στοιχεία για αυτή τη μορφή οικογένειας. Ούτε όμως η ελληνική νομοθεσία αναγράφει κάπου την περίπτωση υιοθεσίας παιδιού μόνο σε άντρα χωρίς την παρουσία μητέρας και το αντίστροφο, το οποίο θα αναλύσουμε παρακάτω. Ενδιαφέρον όμως θα αποτελέσει μία μελλοντική έρευνα στην Ελλάδα, η οποία θα αναφέρει για ανύπαντρους πατεράδες και την ανατροφή των παιδιών τους.

3δ. ΥΙΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΟΧΗ ΑΠΟ ΑΝΥΠΑΝΤΡΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

Σε κάποιες χώρες του εξωτερικού η νομοθεσία επιτρέπει σε άντρες και γυναίκες να υιοθετήσουν παιδί και να το μεγαλώσουν μόνοι τους. Δηλαδή ένας άγαμος πατέρας έχει το δικαίωμα να υιοθετήσει ένα παιδί και να το μεγαλώσει μόνος του. Το ίδιο ισχύει βέβαια και για την αναδοχή παιδιού. Στην Ελλάδα όμως τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά. Η ελληνική νομοθεσία δεν επιτρέπει σε μία γυναίκα ή έναν άντρα να υιοθετήσουν μόνοι τους ένα παιδί και να το μεγαλώσουν αλλά επιτρέπει μόνο την αναδοχή παιδιού από μονογονεϊκές οικογένειες.

Με τον όρο αναδοχή εννοούμε όταν μία οικογένεια-στο συγκεκριμένο θέμα μας, μονογονεϊκή οικογένεια-αναλαμβάνει τη φροντίδα και την ανατροφή κάποιου παιδιού, το οποίο για διάφορους λόγους δεν μπορεί να μεγαλώσει με τους βιολογικούς τους γονείς. Να σημειώσουμε ότι αναδοχή δεν είναι υιοθεσία και δεν ανήκει νομικά στους ανάδοχους γονείς του. Δεν αποκλείεται βέβαια η αναδοχή στο μέλλον να μετατραπεί σε υιοθεσία. Τα παιδιά τα οποία τοποθετούνται σε ανάδοχες οικογένειες είναι εκείνα που οι βιολογικοί τους γονείς αδυνατούν να τα μεγαλώσουν ή είναι παιδιά με ειδικές ικανότητες. Η ηλικία των παιδιών ποικίλει από τη νηπιακή μέχρι την πρώτη παιδική ηλικία και το χρονικό διάστημα αναδοχής μπορεί να είναι προσωρινό ή μόνιμο. Κάποια παιδιά τα οποία μεγαλώνουν σε ανάδοχες οικογένειες, συνεχίζουν να παραμένουν ακόμα και μετά την ενηλικίωσή τους.

Από τη στιγμή που επιτρέπεται από την ελληνική νομοθεσία η αναδοχή παιδιών από μονογονεϊκές οικογένειες, ας ελπίσουμε ότι στο μέλλον θα έχουν το δικαίωμα και στην υιοθεσία τέκνου.

3ε. ΕΝ ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΙ

Οι γυναίκες λοιπόν που επιλέγουν να μεγαλώσουν μόνες τους ένα παιδί πρέπει να στηρίζονται ηθικά και συναισθηματικά τόσο από την κοινωνία όσο και από την οικογένειά τους. Δυστυχώς ακόμα και σήμερα σε κάποιες πόλεις της Ελλάδας αυτή η μορφή της οικογένειας δεν υποστηρίζεται, διότι σαν παραδοσιακή κοινωνία κάποιοι θεωρούν ότι δεν ηθικά σωστό μία γυναίκα να μεγαλώνει μόνη της και μάλιστα έξω από τα πλαίσια του γάμου ένα παιδί. Πρέπει όμως όλοι να συνειδητοποιήσουμε ότι ειδικά σε αυτή την επιλογή της γυναίκας πρέπει να τη στηρίζουμε δυναμικά, διότι πρόκειται για μία δύσκολη απόφαση. Ο τύπος, η τηλεόραση που έχουν αρκετή επιρροή στις μέρες μας, είναι μία καλή αρχή και αφορμή να αρχίσουν να στηρίζουν αυτή τη μορφή οικογένειας και με τα πλεονεκτήματά της και με τα μειονεκτήματά της. Γιατί μη ξεχνάμε ότι σε κάποιες περιπτώσεις δεν είναι επιλογή της γυναίκας να μεγαλώσει μόνη της ένα παιδί (βιασμός). Φυσικά μία μητέρα θα μεγαλώσει όπως εκείνη ξέρει σωστά με τα κατάλληλα εφόδια το παιδί της και θα βρει τρόπους και μέσα να μη λείψει τίποτα από το παιδί της. Η θετική αντικατάσταση ενός αντρικού προτύπου-εάν το επιθυμεί η μητέρα- μπορεί να λειτουργήσει προς το καλύτερο στην ομαλή ανάπτυξη του παιδιού.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

4α. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΖΥΓΙΟ

Η νομοθεσία σχετικά με το διαζύγιο θεωρείται στην Ελλάδα περιοριστική και αυστηρή. Τις περισσότερες φορές την κηδεμονία την παίρνει η μητέρα, αν και κάποιες φορές είναι ακατάλληλη για αυτό το ρόλο. Οι δικαστές που απαγγέλλουν την ετυμηγορία σχετικά με τη κηδεμονία, θεωρούν ότι η μητέρα είναι το κατάλληλο και σωστό πρότυπο για την ανατροφή του παιδιού. Πρέπει όμως να σκέφτονται διπλά πριν από την τελική απόφαση, γιατί σε κάποιες περιπτώσεις, ο πατέρας θεωρείται περισσότερο κατάλληλος για την ανατροφή του παιδιού από ότι η μητέρα.

Συγκεκριμένα η επιμέλεια του παιδιού σύμφωνα με το άρθρο 1518 περιλαμβάνει την ανατροφή, την επίβλεψη, τη μόρφωση, την εκπαίδευση του και τον προσδιορισμό του τόπου διαμονής του. Οι γονείς είναι υποχρεωμένοι να φροντίζουν και να ενισχύουν την ανάπτυξη της προσωπικότητας, τη ψυχική και σωματική υγεία του παιδιού τους. Επίσης, να επιβλέπουν τις κοινωνικές του συναναστροφές, να το προτρέπουν να καλλιεργηθεί πνευματικά- εκτός της σχολικής του εκπαίδευσης- να το προσανατολίζουν επαγγελματικά αναλόγως με τις προσωπικές του ικανότητες και να το βοηθήσουν να αναπτύξει μία υγιή και σωστή προσωπικότητα απέναντι στο κοινωνικό σύνολο, απαλλαγμένο από φυλετικές ή άλλου είδους διακρίσεις. Να επιμελούνται της σωματικής υγείας του παιδιού τους, προσέχοντας τη διατροφή του, την υγιεινή του και την ιατρική του περίθαλψη. Με την απαγγελία του διαζυγίου συνήθως ρυθμίζεται και το θέμα της γονικής μέριμνας,

επιμέλειας και επικοινωνίας του ανήλικου τέκνου. Στη περίπτωση του συναινετικού διαζυγίου, εφόσον υπάρχουν τέκνα, οι γονείς υποχρεούνται με ιδιωτικό συμφωνητικό να ρυθμίζουν το θέμα της επιμέλειας και επικοινωνίας του ανήλικου τέκνου. (www.διαζύγιο.gr).

Η γονική μέριμνα, λοιπόν αποτελεί καθήκον και δικαίωμα των γονιών, οι οποίοι την ασκούν από κοινού. Σύμφωνα με το άρθρο 1510 του Αστικού Κώδικα αυτή περιλαμβάνει την επιμέλεια του παιδιού, τη διοίκηση της περιουσίας του και την εκπροσώπησή του σε κάθε υπόθεση ή δίκη ή δικαιοπραξία που αφορά το παιδί ή την περιουσία του. Με το διαζύγιο η άσκηση της γονικής μέριμνας ρυθμίζεται από το δικαστήριο. Μπορεί να ανατεθεί είτε στον έναν γονέα είτε και στους δύο (σε περίπτωση που συμφωνήσουν και οι δύο και ορίσουν συγχρόνως τον τόπο διαμονής του παιδιού) είτε ακόμη και σε τρίτο άτομο (παππούς, γιαγιά ή οποιοδήποτε άλλο συγγενικό πρόσωπο), αναλόγως των συμφερόντων του παιδιού και της καταλληλότητας των γονιών. Ο γονέας όμως στον οποίο δεν έχει ανατεθεί η άσκηση της γονικής μέριμνας, δικαιούται να ζητάει πληροφορίες σχετικά με το παιδί και τη περιουσία του. Σε περίπτωση θανάτου του ενός γονέα μετά το διαζύγιο, τότε αυτοδικαίως η άσκηση της γονικής μέριμνας περιέρχεται στον άλλον γονέα. Η ρύθμιση της άσκησης γονικής μέριμνας συνήθως γίνεται με την απόφαση του διαζυγίου, χωρίς όμως να αποκλείεται να γίνει με ξεχωριστή απόφαση. Η απόφαση που διατάσσει τη ρύθμιση της γονικής μέριμνας μπορεί στη συνέχεια να μεταβληθεί εφόσον αλλάξουν τα δεδομένα είτε λόγω σοβαρής ασθένειας του συζύγου που την ασκεί είτε λόγω κακής και αμελής συμπεριφοράς του απέναντι στο παιδί. Εφόσον όμως υπάρχει επείγουσα περίπτωση, αυτή μπορεί να διαταχθεί με τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων. (www.διαζύγιο.gr).

Όσο αφορά την επικοινωνία ο γονέας με τον οποίο δεν διαμένει το παιδί, έχει δικαίωμα επικοινωνίας με αυτόν. Το ίδιο δικαίωμα έχουν και

οι υπόλοιποι συγγενείς του παιδιού (παππούς, γιαγιά). Ο τρόπος επικοινωνίας ρυθμίζεται είτε με κοινή συμφωνία των συζύγων είτε με δικαστική απόφαση, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες του παιδιού και του γονέα. Στο συναινετικό διαζύγιο αυτή ρυθμίζεται ομοίως με το ιδιωτικό συμφωνητικό που υπογράφουν οι δύο σύζυγοι και επικυρώνεται από το δικαστήριο. Σε κατεπείγουσα περίπτωση αυτή μπορεί να ρυθμιστεί και με ασφαλιστικά μέτρα.

Ένα άλλο μεγάλο θέμα που αφορά τη νομοθεσία σχετικά με το διαζύγιο είναι η διατροφή των ανήλικων τέκνων. Σύμφωνα με το άρθρο 1486 του Αστικού Κώδικα το ανήλικο τέκνο, ακόμα και αν έχει περιουσία, έχει δικαίωμα διατροφής από τους γονείς του, εφόσον τα εισοδήματα της περιουσίας του δεν αρκούν για τη διατροφή του. Ο υπόχρεος προς διατροφή γονέας δεν μπορεί να προβάλλει τον ισχυρισμό ότι δεν μπορεί να δώσει διατροφή. Το μέτρο της διατροφής προσδιορίζεται με βάση τις ανάγκες του παιδιού, όπως αυτές προκύπτουν από τις συνθήκες της ζωής του, δηλαδή την ηλικία του, την υγεία του, τις ικανότητές του και περιλαμβάνει όσα είναι αναγκαία για τη συντήρηση, την ανατροφή, την επαγγελματική και εν γένει εκπαίδευση του. Το ύψος της διατροφής, από την άλλη, μπορεί να προσαρμόζεται ανάλογα με τις ανάγκες του παιδιού και το κόστος ζωής του. Μπορεί να διακοπεί, να αυξηθεί ή να μειωθεί από το δικαστήριο σε κάθε περίπτωση που μεταβληθούν οι όροι της διατροφής. Η υποχρέωση διατροφής παύει με το θάνατο του δικαιούχου ή του υπόχρεου, ενώ παραίτηση από διατροφή για το μέλλον δεν ισχύει. Τις αξιώσεις διατροφής που έχει το παιδί κατά του γονέα, ο οποίος δεν έχει την επιμέλεια του, τις ασκεί ο γονέας που έχει την επιμέλεια του παιδιού. (www.διαζύγιο.gr).

Στη περίπτωση του συναινετικού διαζυγίου, οι γονείς καθορίζουν με το ιδιωτικό συμφωνητικό που προσκομίζουν στο δικαστήριο, ποιος από τους δύο θα έχει την επιμέλεια του παιδιού, το ύψος της διατροφής του, η

οποία αναπροσαρμόζεται και την επικοινωνία του παιδιού με τον άλλον γονέα. Εφόσον υπάρχει επείγουσα περίπτωση ή επικείμενος κίνδυνος, μπορεί να επιδικασθεί προσωρινή διατροφή με τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων. Επίσης, κατά το άρθρο 358 του Ποινικού Κώδικα, παραβίαση της υποχρέωσης διατροφής, αποτελεί ποινικό αδίκημα και τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους. Συγκεκριμένα, σε περίπτωση που κάποιος έχει υποχρέωση διατροφής (στη προκειμένη περίπτωση ο πατέρας) που του την έχει επιβάλλει ο νόμος και την έχει αναγνωρίσει, έστω και προσωρινά το δικαστήριο, με τέτοιο τρόπο ώστε ο δικαιούχος (στη προκειμένη περίπτωση, το παιδί) να υποστεί στερήσεις ή να αναγκαστεί να δεχτεί βοήθεια, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους.

4β. ΣΥΝΟΨΗ

Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα έχει παρατηρηθεί μία αύξηση στα διαζύγια. Οι περισσότεροι γάμοι διαλύονται πριν ακόμα αρχίσουν. Τα περισσότερα ζευγάρια θεωρούν πολύ φυσιολογικό να πάρουν διαζύγιο και να συνεχίσουν απολύτως φυσιολογικά τη ζωή τους. Όταν όμως υπάρχει οικογένεια με παιδιά τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά όσο φαίνονται. Οι σημερινοί γονείς θεωρούν ότι το παιδί δεν θα είναι δυστυχισμένο αν χωρίσουν και θα τα καταφέρουν αν είναι κάποιες μέρες με τον πατέρα και κάποιες με τη μητέρα. Άλλοι για να προλάβουν τις αρνητικές επιπτώσεις που θα έχει το διαζύγιο στη ψυχολογία των παιδιών, μαζί με το δικηγόρο προσλαμβάνουν κατευθείαν και τον παιδοψυχολόγο. Μακάρι να τελείωνε εκεί η ιστορία, όμως το παιδί παρακολουθώντας αυτή τη μη φυσιολογική ζωή, κάποια στιγμή στην εφηβική ή ενήλικη ζωή του θα εκδηλώσει στη συμπεριφορά του όλα τα αρνητικά, που έχει απορροφήσει η ψυχολογία του. Με λίγα λόγια, οι γονείς όταν

αποφασίζουν να κάνουν οικογένεια πρέπει να σκεφτούν αν έχουν την ικανότητα αυτή και αν θα καταφέρουν να μείνουν ενωμένοι σαν οικογένεια, αντιμετωπίζοντας πολλά προβλήματα. Γιατί είναι γελοίο να έχουμε φτάσει στη σημερινή εποχή ο γάμος να γίνεται λόγω μόδας, το διαζύγιο να είναι τις περισσότερες φορές για ασυμφωνία χαρακτήρων και να πιστεύουμε ότι το παιδί δεν το καταλαβαίνει και θα το ξεπεράσει. Αν ρίξουμε μια ματιά γύρω μας στα παιδιά των χωρισμένων γονιών θα καταλάβουμε πολλά. Έφηβοι που αναζητούν με λάθος τρόπο την αγάπη, ενήλικες με μειωμένη αυτοπεποίθηση και άρνηση στη δημιουργία νέων σχέσεων.

Υπάρχουν όμως κάποιες δυσάρεστες καταστάσεις για τις οποίες αναγκάζομαστε να πάρουμε διαζύγιο. Όταν μέσα στην οικογένεια κάποιος γονιός είναι αλκοολικός ή στη χειρότερη περίπτωση υπάρχει σωματική και σεξουαλική κακοποίηση, τότε το διαζύγιο είναι υποχρεωτικό για να μπορέσουμε να εξασφαλίσουμε στο παιδί μας μία υγιή ζωή. Εν κατακλείδι, πιστεύω ότι όταν φτάνουμε στην απόφαση να βγάλουμε διαζύγιο, πρέπει να σκεφτόμαστε πρώτα το παιδί μας και μετά εμάς. Τα παιδιά δεν αξίζει να ζουν μέσα σε άσχημες οικογενειακές καταστάσεις, αλλά να βιώνουν μία οικογενειακή θalπωρή η οποία με τη σειρά της θα τους βοηθήσει, να επωφεληθούν θετικά-τις περισσότερες φορές- κατά τη διάρκεια της υπόλοιπης ζωής τους.

4γ. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ ΠΕΝΘΟΣ

Όταν η μονογονεϊκή οικογένεια δημιουργηθεί εξαιτίας της απώλειας του ενός γονιού, τότε αυτομάτως η κηδεμονία περνάει αυτομάτως στον επιζώντα γονιό. Όμως εάν ο επιζώντας γονιός επιδείξει ακατάλληλες συμπεριφορές προς το παιδί τότε αναλαμβάνει τη γονική μέριμνα του παιδιού το κράτος και η πρόνοια. Συγκεκριμένα, σε περιπτώσεις που ο γονιός εμφανίσει σημάδια εγκατάλειψης ή αλκοολισμού (οι περισσότεροι γονείς προκειμένου να ξεπεράσουν την απώλεια του αγαπημένου τους προσώπου καταφεύγουν σε συμπεριφορές, οι οποίες είναι επιβλαβείς για τα παιδιά τους). Σε αυτές λοιπόν τις περιπτώσεις, κάποιο φιλικό πρόσωπο της οικογένειας ή συγγενής πρέπει να αναλάβει να προστατέψει το παιδί. Είτε αναλαμβάνοντας ο ίδιος τη φροντίδα και ανατροφή του παιδιού είτε φροντίζει να το αναλάβει ο νόμος (π.χ. υιοθεσία).

Πριν λοιπόν το περιβάλλον της οικογένειας αποφασίσει αν το παιδί πρέπει να απομακρυνθεί από τον γονιό του πρέπει να διαπιστώσει αν πράγματι υπάρχουν σημάδια παραμέλησης και εγκατάλειψης. Να σημειώσουμε ότι η παραμέληση χαρακτηρίζεται και ως ένα είδος παιδικής κακοποίησης. Η παραμέληση λοιπόν συνίσταται στη σωματική (έλλειψη τροφής), εκπαιδευτική (μπορεί ο γονιός να διακόψει το παιδί από το σχολείο και να του στερήσει το δικαίωμα στην εκπαίδευση), συναισθηματική (απόρριψη) και ιατρική (ο κηδεμόνας δεν παρέχει στο παιδί την απαραίτητη ιατρική βοήθεια). Να σημειώσουμε ότι αυτές τις συμπεριφορές είναι λογικό και επόμενο να αποκτήσει ένας γονιός, του οποίου η ψυχολογία δεν μπορεί να δεχτεί την απώλεια του αγαπημένου του προσώπου. Αφού λοιπόν διαπιστωθούν όλα τα παραπάνω, τότε αναλαμβάνει την επιμέλεια του παιδιού αναλαμβάνει το κράτος. Τις περισσότερες φορές με τη μέθοδο της υιοθεσίας. Η υιοθεσία είναι η

νομικά κατοχυρωμένη εναλλακτική μορφή οικογένειας με πρωτεύοντα στόχο την εξασφάλιση του συμφέροντος του παιδιού που δεν μπορεί να ζήσει με τη φυσική του οικογένεια. Όταν όμως, όπως αναφέρει και το άρθρο 7, γίνει απευθείας συνεννόηση με τους υποψήφιους θετούς γονείς, πριν την ανάθεση της φροντίδας του παιδιού ή μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα, να γίνεται ενημέρωση σχετικά με τη πρόθεσή τους στην αρμόδια κοινωνική υπηρεσία.

Άρα σε περίπτωση απώλειας του ενός γονιού, ο νόμος δεν μπορεί να επέμβει, γιατί πλέον αναλαμβάνει ο επιζώντας γονέας. Το μόνο που προβλέπει η νομοθεσία στην Ελλάδα είναι κάποιο επίδομα στήριξης σε μονογονεϊκές οικογένειες. Εάν πρόκειται για απώλεια εξαιτίας εργατικού ατυχήματος, τότε η εταιρία δίνει και αυτή με τη σειρά της κάποιο επίδομα, εξαρτώμενο από κάποιους παράγοντες (χρόνια εργασίας, βαθμό θέσης κλπ.).

4δ. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΥΠΑΝΤΡΕΣ ΜΗΤΕΡΕΣ

Σε αντίθεση με αρκετές Ευρωπαϊκές χώρες, η Ελλάδα δεν έχει θεσπίσει ειδικές ρυθμίσεις για τις μονογονεϊκές οικογένειες που εντάσσονται στο γενικότερο νομοθετικό πλαίσιο οικογενειακού δικαίου. Το πρώτο βήμα για την κοινωνική εξομοίωση των παιδιών εκτός γάμου έγινε το 1983, όταν με την αναμόρφωση του Οικογενειακού Δικαίου (Ν.1329/83), η παλαιότερη αρνητική ορολογία του τύπου «εξώγαμα τέκνα» αντικαταστάθηκε από την ορολογία «τέκνα γεννημένα χωρίς τον γάμο των γονέων τους». Με τον ίδιο νόμο η άγαμη μητέρα εξομοιώθηκε νομικά ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις με την έγγαμη μητέρα. Να επισημάνουμε πάλι ότι οι άγαμες μητέρες εξαιτίας των προκαταλήψεων σχετικά με αυτό το θέμα, πρέπει να μάθουν να επιβιώνουν μόνες τους, καθώς η βοήθεια από τρίτους και ιδιαίτερα από συγγενικά πρόσωπα, είναι σχεδόν μηδαμινή. Συνεπώς, στις ανύπαντρες μητέρες παρέχονται από το κράτος στεγαστικά προγράμματα του ΟΕΚ, με προϋπόθεση εννιακόσιες μέρες τουλάχιστον εργασία καθώς και δάνειο αυτοστεγάσης. Μπορούν ακόμα και να μοριοδοτηθούν με ποσοστό 5% για κάθε παιδί, σε διαγωνισμούς προσλήψεων. Δωρεάν νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη παρέχεται σε όλες τις οικονομικά αδύναμες και ανασφάλιστες μητέρες. Τα παιδιά λαμβάνουν μέχρι να ενηλικιωθούν ένα συγκεκριμένο επίδομα από το κράτος ή την πρόνοια, το οποίο προσαρμόζεται ανάλογα με το εισόδημα της μητέρας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η μονογονεϊκή οικογένεια δυστυχώς δεν έχει και τις καλύτερες επιπτώσεις στη ζωή ενός παιδιού. Βέβαια υπάρχουν και δυσάρεστες περιπτώσεις μέσω των οποίων δημιουργείται όπως είναι η βία ή ο αλκοολισμός μέσα στην οικογένεια. Πιστεύω ότι στις περιπτώσεις αναγκαστικής δημιουργίας αυτού του τύπου οικογένειας, η απουσία του ενός γονιού είναι καλό να αντικαθίσταται από ένα θετικό πρότυπο, το οποίο βέβαια χρειάζεται να έχει σωστή επικοινωνία με το παιδί. Για παράδειγμα, αν μία οικογένεια βιώσει την απώλεια της μητέρας, κάποιο συγγενικό πρόσωπο(θεία ή γιαγιά) μπορεί να αναλάβει εν μέρει το ρόλο της. Βέβαια το κενό που θα νιώθει το παιδί θα συνεχίζει να παραμένει το ίδιο, αλλά στη πορεία θα αποδειχτεί ότι χρειάζεται και τα δύο πρότυπα στη ζωή του. Με λίγα λόγια, τα παιδιά δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να τα αντιμετωπίζουμε σαν αντικείμενα και να πιστεύουμε ότι είναι πολύ μικρά για να συνειδητοποιήσουν τι συμβαίνει. Όπως είδαμε τα παιδιά συνειδητοποιούν από πολύ μικρή ηλικία τι γίνεται με την οικογένειά τους και καθώς μεγαλώνει ερχόμαστε αντιμέτωποι με πολύ αρνητικές πτυχές της συμπεριφοράς τους. Άρα όταν δεν υπάρχει σοβαρός λόγος να διαλυθεί μία οικογένεια, το καλύτερο είναι οι γονείς να συνεχίζουν να παραμένουν ενωμένοι για να διασφαλίσουν μία υγιή ανάπτυξη στα παιδιά τους κλείνοντας. Και φυσικά μη ξεχνάμε ότι οι άγαμοι γονείς δεν θα πρέπει να κρύψουν σε καμία περίπτωση την αλήθεια από το παιδί τους, για τους λόγους που τους οδήγησαν σε αυτή τη μορφή οικογένειας. Θα ήθελα να προσθέσω ότι η κοινωνία πρέπει να φροντίσει να προσφέρει περισσότερα αλλά και να στηρίζει τις μονογονεϊκές οικογένειες.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- David R. Shaffer, *Developmental Psychology. Childhood and Adolescence (Fifth Edition)*. Brooks/Cole Publishing Company, 1993
- Nora Newcombe, *Child Development. Change over time (Eighth Edition)*. Harper Collins College Publishers, 1996
- Paul Henry Mussen, John Janeway Conger, Jerome Kagan, Aletha Carol Huston, *Child Development and Personality (Seventh Edition)*. Harper Collins Publishers, 1990
- Thomas J. Berndt, *Child Development (Second Edition)*. Brown and Benchmark Publishers, 1997
- Peter K. Smith & Craig H. Hart, *Blackwell Handbook of Childhood Social Development*. Blackwell Publishing, 2002
- Μαρία Χουρδάκη, *Ψυχολογία της Οικογένειας. Εξελικτική-σχολικής-εφηβείας (Τρίτη Έκδοση)*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995
- Γεωργία Λάττα, *Ζει σε αυτά που σου άφησε για να τον θυμάσαι*. Εκδόσεις Διάπλους
- Παράθυρο στην Εκπαίδευση του Παιδιού, Τεύχος 29, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2004
- Παράθυρο στην Εκπαίδευση του Παιδιού, Τεύχος 30, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2004
- www.rnews.gr/el/news. Ανακτήθηκε στις 27/12/2011.
- www.2search.gr/psychology Ανακτήθηκε στις 27/12/2011.
- www.0-6.gr Ανακτήθηκε στις 27/12/2011.
- www.e-child.gr Ανακτήθηκε στις 27/12/2011.
- www.athina.org/gr Ανακτήθηκε στις 27/12/2011.
- www.hamogelo.gr Ανακτήθηκε στις 27/12/2011.
- www.διαζύγιο.gr Ανακτήθηκε στις 27/12/2011.
- www.psyche.gr Ανακτήθηκε στις 27/12/2011.
- www.akappatou.gr Ανακτήθηκε στις 27/12/2011.
- www.ioannina.med. Ανακτήθηκε στις 5/01/2012.
- www.apa.org. (American Psychological Association). *Single parenting and today's family*. Ανακτήθηκε στις 29/03/2012.

